

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Νομικός Πολιτισμός

Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης Παντείου Πανεπιστημίου

Διπλωματική εργασία

**ΜΑΡΙΑ-ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ
(Α.Μ. 7115Μ088)**

**Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ:
ΚΑΙΣΑΡΟΠΑΠΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ**

Επιβλέπων καθηγητής: Σταύρος Περεντίδης

*ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ.
ΑΘΗΝΑ, 2016*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	σελ. 4
Εισαγωγή.....	σελ. 5
Κεφάλαιο 1- <i>Η ζωή του Μεγάλου Κωνσταντίνου</i>	σελ. 6
Κεφάλαιο 2 - <i>Ιστορική αναδρομή πριν την αυτοκρατορία του Μεγάλου Κωνσταντίνου</i>	σελ. 9
A. Οι θρησκείες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.....	σελ. 9
B. Η θρησκευτική πολιτική των ρωμαϊκών αυτοκρατόρων στην Προκωνσταντίνεια εποχή.....	σελ. 9
i. <i>Το Διάταγμα του Γαλλιηνού</i>	σελ. 10
ii. <i>Τα Αντιχριστιανικά μέτρα του Διοκλητιανού</i>	σελ. 10
iii. <i>Η θρησκευτική πολιτική του Γαλέριου</i>	σελ. 11
Κεφάλαιο 3- <i>Η Κωνσταντίνεια εποχή</i>	σελ. 13
A. Από τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία στο Βυζάντιο και τον Μεγάλο Κωνσταντίνο....	σελ. 13
B. Η άνοδος του Μεγάλου Κωνσταντίνου στην εξουσία.....	σελ. 14
Γ. Η σημασία της μεταφοράς της πρωτεύουσας της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στην Κωνσταντινούπολη.....	σελ. 18
Δ. Τα σημαντικά μέτρα που πήρε ο Μεγάλος Κωνσταντίνος στη βυζαντινή αυτοκρατορία.....	σελ. 19
i. <i>Σύνορα</i>	
ii. <i>Εσωτερική πολιτική</i>	
Κεφάλαιο 4- <i>Η σχέση του Κωνσταντίνου με τον Χριστιανισμό και την Εκκλησία</i>	σελ.21
A. Τα οράματα.....	σελ. 21
B. Ο Αρειανισμός.....	σελ. 24
Γ. Ο Δονατισμός.....	σελ.31
Δ. Ο προσηλυτισμός του Μεγάλου Κωνσταντίνου στον χριστιανισμό.....	σελ. 33
E. Τα μέτρα που πήρε ο Κωνσταντίνος υπέρ των Χριστιανών.....	σελ.35
Κεφάλαιο 5- <i>Το Διάταγμα των Μεδιολάνων, η θρησκευτική ελευθερία και η αρχή της ανεξιθρησκείας</i>	σελ. 38
A. Ιστορικά γεγονότα και παράθεση του κειμένου.....	σελ. 38

B. Γιατί το Διάταγμα των Μεδιολάνων ήταν τόσο σημαντικό;.....	σελ. 39
Γ. Οι συνέπειες της εφαρμογής του Διατάγματος των Μεδιολάνων στη μετέπειτα εποχή.....	σελ. 40
Δ. Πώς το Διάταγμα των Μεδιολάνων επηρέασε τη σύγχρονη εποχή.....	σελ. 42
Ε. Το Διάταγμα των Μεδιολάνων ήταν τελικά η αφετηρία της θρησκευτικής ελευθερίας.....	σελ. 43
 Κεφάλαιο 6- Η αρχή του καισαροπαπισμού.....	σελ. 46
Α. Τι είναι ο καισαροπαπισμός.....	σελ. 46
Β. Πώς αναπτύχθηκε ο καισαροπαπισμός την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου.....	σελ. 48
Γ. Η περίπτωση της Μεγάλης Βρετανίας: Ο Ύπατος Κυβερνήτης της Εκκλησίας της Αγγλίας.....	σελ. 51
Δ. Το ιδιάζον καθεστώς του Βατικανού.....	σελ. 54
Ε. Η εκκλησιαστική εξουσία την περίοδο του Όθωνα:	
Η περίπτωση της Ελλάδας.....	σελ. 57
 Συμπεράσματα.....	σελ. 61
 Βιβλιογραφία.....	σελ. 62

Πρόλογος

Στην παρούσα μελέτη γίνεται μια προσπάθεια να αναλυθεί η περίοδος της διακυβέρνησης του Μ. Κωνσταντίνου τόσο σε πολιτικό όσο και σε θρησκευτικό επίπεδο. Με τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο ξεκινά μια συγκεντρωτική θα λέγαμε εξουσία που ονομάζεται καισαροπαπισμός, η οποία επηρέασε και μεταγενέστερα πολλές άλλες περιοχές και κράτη. Έτσι, γίνεται αρχικά μια αναφορά στη ζωή του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου ενώ περιγράφεται η πολιτική που άσκησε στην αυτοκρατορία. Ακολουθεί μια ιστορική αναδρομή σχετικά με την Προ-κωνσταντίνεια εποχή στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία και έπειτα γίνεται ανάλυση της σχέσης του Κωνσταντίνου με την Εκκλησία και τον χριστιανισμό. Σημαντικό μέρος της εργασίας αφιερώνεται στην πολιτική της ανεξιθρησκίας και το Διάταγμα των Μεδιολάνων. Τέλος, γίνεται αναφορά στον καισαροπαπισμό, που άρχισε να αναπτύσσεται την εποχή του Κωνσταντίνου και στη συνέχεια προχωρούμε σε μια σύγκριση με τις νεότερες μορφές του και συγκεκριμένα με την περίπτωση του Βατικανού, το σύστημα της Μ. Βρετανίας και την περίοδο της βασιλείας του Όθωνα στην Ελλάδα. Στο τέλος καταγράφονται κάποια συμπεράσματα όπως προκύπτουν από τις παραπάνω περιπτώσεις.

Εισαγωγή

Ο Μέγας Κωνσταντίνος έθεσε στα θεμέλια του Ρωμαϊκού κράτους μετά το 312, κάποιες νέες αντιλήψεις περί του ρόλου της θρησκείας στη ζωή της πολιτείας. Στη Δυτική Ρωμανία υπήρχε ήδη από αιώνων μια παγιωμένη κατάσταση με κέντρο τη Ρώμη και τον παπισμό. Για τα θρησκευτικά ζητήματα της Ανατολής ο Κωνσταντίνος ήθελε ενδεχομένως να θεωρεί τον εαυτό του ότι ήταν ταγμένος από το Θεό. Επιπλέον, πίστευε πως αυτός και οι διάδοχοί του έπρεπε να παίξουν έναν ρόλο αποφασιστικό, όπως περίπου γινόταν με τον επίσκοπο Ρώμης τρεις ήδη περίπου αιώνες στη Δυτική Ρωμανία. Τόσο ο επίσκοπος Καισαρείας Ευσέβιος όσο και ο Θεοδώρητος Κύρου στις «Εκκλησιαστικές Ιστορίες» των παραθέτουν λόγους του Κωνσταντίνου, που προδίδουν την πίστη του ως προς μια ιδιαίτερη σχέση του προς τη θεότητα - κάτι που σ' αυτούς θύμιζε τον ρόλο του Μωυσή, του Ιησού του Ναυή, του Δαβίδ κ.ά. από θεού απεσταλμένων προσώπων της Π. Διαθήκης¹.

Έχοντας λοιπόν αυτή την άμεση θα λέγαμε σχέση με τη θεότητα, ο Κωνσταντίνος σχεδίασε και εισήγαγε με την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης ως πρωτεύουσας του κράτους και ως το πάνω χέρι στη διοίκηση των εκκλησιαστικών πραγμάτων της Ανατολικής Ρωμανίας ένα νέο σύστημα διοίκησης της Εκκλησίας, στο οποίο πρωτεύοντα ρόλο διαδραματίζει ο Αυτοκράτορας. Πρόκειται για το σύστημα του Καισαροπαπισμού ή της «Πολιτικής Ορθοδοξίας». Ο πρώτος όρος εκφράζει την υπέρτατη εξουσία στα εκκλησιαστικά πράγματα της Ανατολής ο δεύτερος τονίζει τον έντονο πολιτικό χαρακτήρα που με το νέο σύστημα διοίκησης προσέδωσε στην Ανατολική εκκλησία ο Κωνσταντίνος και διατήρησαν αταλάντευτη οι διάδοχοί του, με την πίστη, προφανώς, ότι υπηρετεί τα συμφέροντα του κράτους στην Ανατολή.

Σήμερα το καθεστώς του καισαροπαπισμού φαίνεται ότι εξακολουθεί να υφίσταται σε αρκετές χώρες έχοντας διατηρήσει αρκετά χαρακτηριστικά από την εποχή της αυτοκρατορίας του Μ. Κωνσταντίνου. Παρακάτω, στην παρούσα μελέτη θα αναφερθούμε σε αυτό το ζήτημα κάνοντας μια σύγκριση του καισαροπαπισμού του Μ. Κωνσταντίνου με το καθεστώς του Βατικανού, της Μ. Βρετανίας αλλά και την περίοδο της βασιλείας του Όθωνα στην Ελλάδα.

¹ Αγουρίδη Σ. (2001) Καισαροπαπισμός και εξοχήν Ανατολικός, Καθημερινή στο <http://www.kathimerini.gr/95329/article/epikairothta/ellada/kaisaropapismos-kat-e3oxhn-anatolikos>, προσπελάστηκε 6/11/2016

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1- Η ΖΩΗ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ο Κωνσταντίνος γεννήθηκε στη Ναϊσό (τη σημερινή Νις της Σερβίας) στις 27 Φεβρουαρίου μάλλον το έτος 272 . Οι γονείς του ήταν ο Ρωμαίος Καίσαρας Κωνσταντίνος Α΄ Χλωρός (Χλωμός), ένας από τους πιο λαμπρούς στρατιωτικούς της εποχής, και η Ελένη κόρη κάποιου πανδοχέα από το Δρέπανο της Βιθυνίας². Το 270 οι γονείς του Κωνσταντίνου γνωρίστηκαν και παντρεύτηκαν όταν ο Κωνσταντίνος είχε ήδη αποκτήσει υψηλή θέση στο στρατό.

Δύο χρόνια αργότερα πιστεύεται ότι γεννιέται ο Κωνσταντίνος, ωστόσο η χρονολογία γέννησής του δεν έχει εξακριβωθεί. Άλλες πηγές υποστηρίζουν ότι μπορεί να γεννήθηκε το 274, ενώ κάποιοι ισχυρίζονται ότι μπορεί να γεννήθηκε πολύ αργότερα, ακόμα και μετά το 280 .³ Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι η μητέρα του, Ελένη, η οποία αργότερα ανακηρύχθηκε Αγία, είχε ασπαστεί τον Χριστιανισμό, και η οποία, σύμφωνα με την παράδοση, είχε ανακαλύψει τον Σταυρό στον οποίο σταυρώθηκε ο Ιησούς⁴. Χωρίς να εξετάζουμε την αλήθεια ή όχι αυτού του γεγονότος, το σίγουρο είναι ότι η θρησκεία της μητέρας έπαιξε ρόλο στη μετέπειτα πολιτική που ακολούθησε ο Κωνσταντίνος και που θα εξετάσουμε αργότερα.

Το 293, ο Κωνσταντίνος Α΄ Χλωρός διορίζεται ως Καίσαρας στη Δύση και του παραχωρείται η διοίκηση της Γαλατίας (δηλαδή της σημερινής Γαλλίας), της Ισπανίας και της Βρετανίας. Όμως, ο νόμος τότε δεν επέτρεπε στους αξιωματούχους να παντρεύονται γυναίκες που θεωρείτο ότι είχαν «ταπεινή καταγωγή» και έτσι ο Κωνσταντίνος χωρίζει την Ελένη για να παντρευτεί τη Θεοδώρα, που ήταν συγγενής του Αύγουστου Μαξιμιάνου- επομένως θεωρείτο ότι είχε πιο αριστοκρατική καταγωγή. Μετά το διαζύγιό τους, η Ελένη και ο Κωνσταντίνος μένουν στην αυλή του Διοκλητιανού ως όμηροι, για να εξασφαλίσει ο πρώτος ότι δεν θα στραφούν εναντίον του, αλλά και για να είναι σίγουρος την πίστη του Κωνσταντίνου⁵.

Από τότε, αρχίζει η διαίρεση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας σε τέσσερα μέρη (η λεγόμενη τετραρχία, στην οποία θα αναφερθούμε αργότερα) και σταδιακά αρχίζει και η αναγνώριση του Μεγάλου Κωνσταντίνου ως στρατηγού, που μάλιστα έχαιρε τρομερής εκτίμησης στην

² Βασιλείου Γεώργιος, [Το Βυζάντιο και ο πρώτος αυτοκράτορας, ο Μέγας Κωνσταντίνος](#), Στρατιωτική επιθεώρηση, Μάιος-Ιούνιος 2010, σελ. 78.

³ Mathews J.F, MacGillivray Donald Nicol, [Constantine I Roman Emperor](#), προσπελάστηκε 18.11.2016.

⁴ Βασίλειφ Α., (1954) *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.*, εκδ. ΤΣΑΓΚΑΡΗ, Αθήνα, σελ. 63.

⁵ [Ο Βίος των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης](#), προσπελάστηκε στις 18.11.2016.

αυλή του Διοκλητιανού. Συμμετέχει σε εκστρατείες, πετυχαίνει νίκες και αγωνίζεται για την αυτοκρατορία. Τελικά, ο Κωνσταντίνος γίνεται Αύγουστος της Δύσης το 306. Μετέπειτα διετέλεσε αυτοκράτορας της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας από το 312 έως το 324 και μονοκράτορας από το 324 έως το 337. Είτε ως Αύγουστος, είτε ως συναυτοκράτορας είτε ως μονοκράτορας συμμετείχε στην διακυβέρνηση της αυτοκρατορίας επί 31 ολόκληρα χρόνια και το έργο του άλλαξε ριζικά την ρωμαϊκή αυτοκρατορία που μετεξελίχθηκε σε Βυζαντινή αυτοκρατορία. Οι δύο αποφάσεις που πήρε φαίνεται ότι άλλαξαν ριζικά το μέλλον του πολιτισμένου κόσμου. Η πρώτη και «ριζοσπαστική» απόφαση ήταν **η αναγνώριση του Χριστιανισμού ως ισότιμης θρησκείας** σε μια εποχή αλλά και σε μια αυτοκρατορία που η πλειοψηφία των κατοίκων της, όχι μόνο ανήκε στον ειδωλολατρικό κόσμο αλλά καταδίωκε την χριστιανική θρησκεία.

Η δεύτερη απόφαση που σημάδευσε την περίοδο της διακυβέρνησής του ήταν **η μεταφορά της πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας από την Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη**. Έχτισε από την αρχή μια καινούρια πόλη στην περιοχή του παλαιού Βυζαντίου, που για τους επόμενους αιώνες, έγινε το πιο σημαντικό σταυροδρόμι λόγω και της στρατηγικής του θέσης. Ορισμένοι ειδικοί θεωρούν ότι με την μεταφορά της πρωτεύουσας και την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης σταματά πια η περίοδος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και ξεκινά η περίοδος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Ωστόσο, όπως αναφέρει και ο Βασίλειφ⁶, ο Κωνσταντίνος επικράτησε σε μια εποχή που ο παλιός ειδωλολατρικός κόσμος δεν μπορούσε πλέον να ικανοποιήσει τις προσδοκίες του λαού της αυτοκρατορίας και ενδεχομένως ο χριστιανισμός να ήταν η θρησκεία που «χρειαζόταν» τότε. Η αξία του Κωνσταντίνου έγκειται στο ότι κατάφερε να αναγνωρίσει τη δυναμική του χριστιανισμού, αν και, όπως προσθέτει ο Βασίλειφ, κατάφερε να μοιράσει τα ίδια προνόμια τόσο στον παγανισμό όσο και στον χριστιανισμό. Ουσιαστικά, ο Κωνσταντίνος είναι ένας ακόμα αυτοκράτορας που κάνει μεταρρυθμίσεις και παίρνει μέτρα που θα ενισχύσουν τη δύναμή του και θα κατοχυρώσουν την εξουσία και τη θέση του⁷.

Εκτός αυτού, η μεταφορά της πρωτεύουσας πιθανώς σχετιζόταν με την ανάγκη του λαού για κάτι καινούριο, ειδικά μετά από μια μεγάλη περίοδο οικονομικής παρακμής και συνεχών εμφυλίων πολέμων που γνώρισε η αυτοκρατορία.

Βέβαια, μια τόσο μεγάλη προσωπικότητα, όπως αυτή του Μεγάλου Κωνσταντίνου δεν παύει να θεωρείται αμφιλεγόμενη. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια της εργασίας, τα κίνητρα του Κωνσταντίνου για την αναγνώριση του χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας, δεν ξέρουμε

⁶Βασίλειφ Α., (1954) *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*., εκδ. ΤΣΑΓΚΑΡΗ, Αθήνα, σελ. 67.

⁷ Ibid, σελ. 69.

αν ήταν εντελώς «αθώα» ή αν εξυπηρετούσαν απλώς την πολιτική του.

Χαρακτηριστικό αυτού είναι ότι ο Κωνσταντίνος φέρεται ότι βαφτίστηκε Χριστιανός λίγο πριν πεθάνει, και συγκεκριμένα στις 22 Μαΐου του 337 , ενώ τάσσεται υπέρ του Χριστιανισμού από πολύ νωρίτερα – υποστηρίζει την χριστιανική θρησκεία πολλά χρόνια πριν ενώ υπογράφει το Διάταγμα των Μεδιολάνων το 313 .

Εκτός αυτού, όπως αποδεικνύεται ιστορικά, το 326 ο Κωνσταντίνος έδωσε εντολή για να φονευθούν ο μεγαλύτερος γιος του Κρίσπος και η δεύτερη σύζυγός του Φάυστα, με την οποία τον είχε αποκτήσει⁸.

⁸ [Μέγας Κωνσταντίνος, 272-337](#), προσπελάστηκε στις 18.11.2016.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2- ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

A. Οι θρησκείες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας

Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία, που απλωνόταν σε μια τεράστια έκταση παρουσίαζε ποικίλες γλωσσικές και πολιτισμικές διαφορές στο εσωτερικό της. Για τον λόγο αυτό, η ποικιλία των θεοτήτων που λατρεύονταν σε όλη την έκτασή της ήταν τεράστια. Μάλιστα, το αξιοπερίεργο είναι ότι οι Ρωμαίοι, παρά το ότι ο Ιουδαϊσμός (που ίσως θεωρείται πρόδρομος του χριστιανισμού) ήταν κάτι εντελώς διαφορετικό γι' αυτούς, τον αναγνώριζαν ως θρησκεία και τον προστάτευαν.

Ακόμα, εξαπλώθηκαν σε όλη την αυτοκρατορία θρησκείες της Ανατολής, ενώ σε μεγάλο μέρος της αυτοκρατορίας, η λατρεία κάποιων Αιγυπτίων Θεών, όπως ο Σέραπις και η Ίσις ήταν ευρέως διαδεδομένη.

Εκτός από τις ποικίλες θρησκείες που ήταν ανεκτές από την αυτοκρατορία, η ρωμαϊκή θρησκεία, η οποία είχε καταβολές από άλλες παλαιότερες θρησκείες, επικρατούσε. Αρχικά, η διάρθρωσή της στηριζόταν σε ένα τριαδικό σύστημα θεοτήτων και θεωρείτο ένα κράμα θεοτήτων των ντόπιων ιταλικών θεών και του ελληνικού πάνθεου⁹. Από τον έκτο αιώνα και μετά, όμως, άρχισε να δέχεται επιρροές από τους Ετρούσκους, στους οποίους οφείλεται και η υιοθέτηση μιας νέας τριάδας θεοτήτων. Στη συνέχεια, φαίνεται ότι η ρωμαϊκή θρησκεία επηρεάστηκε και από τις επαφές των Ρωμαίων με τους Έλληνες της Μεγάλης Ελλάδας και της Σικελίας, αφού ελληνικές θεότητες αρχίζουν να εισχωρούν στη θρησκεία της Ρώμης. Η ρωμαϊκή θρησκεία, όπως φαίνεται, συνεχώς μεταλλασσόταν και οι Ρωμαίοι φαίνεται ότι αποδέχονταν τις καινούριες θρησκείες. Έτσι, αντί να τις αντιμάχονται, οι Ρωμαίοι όχι μόνο απλά τις δέχονταν, αλλά υιοθετούσαν και πολλά στοιχεία τους¹⁰.

B. Η θρησκευτική πολιτική στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία την Προ-κωνσταντινεία εποχή

Ωστόσο, το ίδιο δεν ίσχυε με τον χριστιανισμό. Αν και η ρωμαϊκή αυτοκρατορία έδειχνε σχετική ανοχή στα θρησκευτικά πιστεύω των υπηκόων της, ιστορικά βλέπουμε ότι καταδίκαζε τον χριστιανισμό. Ήταν ουσιαστικά η πρώτη διαφορετική θρησκεία που

⁹Έτος ένα- Η καθημερινή ζωή στη Ρώμη και τον κόσμο, Αργολική Αρχαιολογική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και Πολιτισμού

¹⁰Θρησκευτικός συγκρητισμός και ρωμαϊκό πάνθεο, Διαδικτυακή βιβλιοθήκη του Ιδρύματος Μείζονος Πολιτισμού

εξαπλώνονταν στην αυτοκρατορία και που απαιτούσε αποκλειστικότητα. Μέχρι τότε ήταν αποδεκτό και συνηθισμένο κάποιος να συμμετέχει σε πολλές λατρείες- **αντίθετα, ο μονοθεϊσμός του χριστιανισμού δεν επέτρεπε κάτι τέτοιο**¹¹. Έτσι, οι πιστοί του απομονώνονταν και δεν μπορούσαν να συμμετέχουν ούτε σε λατρευτικές τελετές της πόλης τους, ειδικά αν επρόκειτο για θυσίες ή παγανιστικής φύσεως τελετές.

Αποτέλεσμα της περιθωριοποίησης του χριστιανισμού ήταν οι πρώτοι διωγμοί των χριστιανών από τους αυτοκράτορες των δύο πρώτων αιώνων, Νέρωνα και Δομιτιανό. Η κατάσταση αλλάζει αρκετά τον τρίτο αιώνα, οπότε αρχίζουν να ανακύπτουν άλλα σημαντικά προβλήματα, κυρίως οικονομικής φύσεως, στην αυτοκρατορία και έτσι τα θρησκευτικά ζητήματα έμειναν πίσω. Το διάστημα αυτό, εξασφαλίστηκε μια σχετική ηρεμία και οι πιστοί χριστιανοί μπορούσαν να ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα αλλά και να προσηλυτίζουν κόσμο. Ωστόσο, **η ανοχή αυτή οφείλεται καθαρά στο ότι η αυτοκρατορία έπρεπε να αντιμετωπίσει άλλα σημαντικά προβλήματα για την επιβίωσή της** και όχι στην άσκηση κάποιας συγκεκριμένης θρησκευτικής πολιτικής¹².

Η κατάσταση επιδεινώθηκε πάλι για ένα χρονικό διάστημα, οπότε ο αυτοκράτορας Δέκιος εξαπέλυσε σφοδρές επιθέσεις εναντίον των Χριστιανών και οι διωγμοί ήρθαν ξανά στο προσκήνιο για τη διετία 249-251. Γενικά, θεωρείται ότι ο τρίτος αιώνας βοήθησε στην παγίωση του χριστιανισμού, στην δημιουργία της εκκλησιαστικής ιεραρχίας και της ανέγερσης εκκλησιών σε μεγάλες πόλεις όπως η Νικομήδεια¹³.

i. Το διάταγμα ανοχής του Γαλλιανού

Ο Γαλλιανός, γιος του Βαλεριανού, διαδέχθηκε στον θρόνο τον πατέρα του το 260. Με το πρωτοπόρο διάταγμα που εξέδωσε την ίδια χρονιά, ανακάλεσε όλα τα μέτρα κατά των Χριστιανών, που είχε θεσπίσει ο πατέρας του και τους επέτρεψε να πραγματοποιούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα ελεύθερα, χωρίς περιορισμό¹⁴. Το διάταγμα του Γαλλιανού ουσιαστικά περιείχε το δικαίωμα της έκφρασης, το οποίο ταυτόχρονα σήμαινε το δικαίωμα της συνάθροισης και επομένως και της άσκησης των θρησκευτικών καθηκόντων των πιστών. Μάλιστα, πιστεύεται ότι ο Γαλλιανός επέστρεψε σε αρκετούς χριστιανούς τη δημευμένη

¹¹[Καμάρα Αφροδίτη, «Διατάγματα της Νικομηδείας και Διωγμοί των Χριστιανών», Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, 2002.](#)

¹²Καμάρα, «Διατάγματα της Νικομηδείας και Διωγμοί των Χριστιανών».

¹³Ibid.

¹⁴[Ζάχος Γεώργιος, «Γαλλιανός», Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, 2011.](#)

τους περιουσία. Γενικά, προσέδωσε στους χριστιανούς ένα είδος νομιμότητας που μέχρι τότε δεν είχαν. Δεν θεωρείται ιδιαίτερα επαναστατικό διάταγμα, εκτός του ότι δεν αναφέρεται σε δικαιώματα εθνών και αναγνωρίζει σε μια θρησκευτική μειονότητα το δικαίωμα να εκφράζεται ελεύθερα¹⁵.

ii. Τα αντιχριστιανικά μέτρα του Διοκλητιανού

Όσον αφορά τη θρησκευτική πολιτική των αυτοκρατόρων του 3ου αιώνα, ο Βαλεριανός και ο Γαλληνός στρέφονταν κυρίως προς τον μονοθεϊσμό, λατρεύοντας τον αήττητο Ήλιο. Αντίθετα, ο Διοκλητιανός, που ανέλαβε την εξουσία το 284 ήθελε να επαναφέρει το παλιό ρωμαϊκό πάνθεο. Ωστόσο, επειδή όταν ο Διοκλητιανός ανέβηκε στον θρόνο, η κατάσταση στην αυτοκρατορία ήταν εξαιρετικά κρίσιμη, δεν προέβη αμέσως στα αντιχριστιανικά μέτρα- εξάλλου, αν το έκανε τότε θα απειλούταν και η ενότητα της αυτοκρατορίας σε μια ήδη κρίσιμη περίοδο, κάτι που δεν θα συνέφερε τον ίδιο και το έργο του¹⁶. Συγκεκριμένα, πέρασαν 13 χρόνια μέχρι να εξαπολύσει δριμεία επίθεση κατά των Χριστιανών.

Στην αρχή, στράφηκε κυρίως κατά των αξιωματούχων χριστιανών οι οποίοι δεν ήθελαν να συμμετάσχουν στις τελετές που τιμούσαν τον αυτοκράτορα. Ο χριστιανισμός είχε εισχωρήσει στις τάξεις των αξιωματούχων και πολλοί στρατιωτικοί και άλλοι παρασημοφορημένοι τον είχαν επιλέξει ως θρησκεία τους. Για τον λόγο αυτό, ο αυτοκράτορας άρχισε να κάνει εκκαθαρίσεις των χριστιανών από τις εξέχουσες θέσεις του στρατού και της διοίκησης. Όπως αναφέρει και ο καθηγητής Απόστολος Γλαβίνας, ο Διοκλητιανός δεν άσκησε αδιάφορη θρησκευτική πολιτική ούτε ήθελε μια θρησκεία που θα αδιαφορούσε απολύτως για τα πολιτικά¹⁷. Πίστευε ότι μόνος τρόπος για να επιτύχει την πνευματική ενότητα της αυτοκρατορίας ήταν η ύπαρξη μιας επίσημης ρωμαϊκής θρησκείας, που θα έδινε στην αυτοκρατορία την παλιά της αίγλη και δύναμη. Όμως η αρχαία θρησκεία του κράτους ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την κρατική νομοθεσία και γι' αυτό ο Διοκλητιανός θεωρούσε ότι έπρεπε να την προστατέψει, για να προστατεύσει και το κράτος σαν οντότητα.

Εμπόδιο σ' αυτό τον στόχο του στάθηκε ο χριστιανισμός, ο οποίος ανέτρεπε την επικράτηση της ρωμαϊκής θρησκείας και επομένως και του κράτους, αφού ο χριστιανισμός δεν

¹⁵ Ζάχος Γεώργιος, «Γαλληνός», *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού*, 2011.

¹⁶ Γλαβίνας Απόστολος, καθ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, «Οι διωγμοί κατά της Εκκλησίας κατά την Προκωνσταντινεία εποχή»

¹⁷ Ibid

εμπεριέχει κρατικά στοιχεία. Εκτός αυτού, όμως, όπως επισημαίνει ο Γλαβίνας, ένας ακόμη λόγος που ο Διοκλητιανός δεν τον επέλεξε ήταν ότι έτσι θα έχανε το αξίωμα του Μέγιστου Αρχιερέα, μαζί με τις τιμές που του απέδιδαν οι υπήκοοί του.

iii. Η θρησκευτική πολιτική του Γαλέριου

α. Το διάταγμα κατά των Χριστιανών

Υπό την επίδραση του καίσαρα Γαλέριου, ο οποίος είχε ταχθεί εναντίον των χριστιανών, το έτος 303 υπογράφεται διάταγμα κατά των Χριστιανών. Το εν λόγω διάταγμα όριζε την καταστροφή όλων των χριστιανικών ναών, την εξαφάνιση των Αγίων Γραφών και **περιελάμβανε κάθε είδους αντιχριστιανικά μέτρα**. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της σκληρότητας του διατάγματος είναι ότι οι χριστιανοί που έπεφταν θύματα ειδωλολατρών δεν είχαν το δικαίωμα να τους καταγγείλουν ενώ οι δούλοι που δεν ήθελαν να αρνηθούν τον χριστιανισμό, δεν είχαν το δικαίωμα να να ελευθερωθούν¹⁸. Το διαφορετικό σ' αυτό το διάταγμα ήταν ότι οι ειδωλολάτρες ζητούσαν την εξαφάνιση των Αγίων Γραφών με σκοπό την εξαφάνιση και του χριστιανισμού. Πολλοί χριστιανοί δεν ενέδωσαν και προτίμησαν να χάσουν τη ζωή τους. Στη συνέχεια, ακολούθησαν άλλα δύο διατάγματα, που στράφηκαν που περιελάμβαναν ακόμα και τη δήμευση της περιουσίας των χριστιανών αλλά και τον θάνατο των κληρικών¹⁹.

β. Το διάταγμα ανοχής του Γαλέριου

Μπορεί η πολιτική του Γαλέριου μέχρι τότε να ήταν αρκετά σκληρή απέναντι στους Χριστιανούς, όμως λίγα χρόνια αργότερα, το 311, εκδίδει ένα διάταγμα πιο πρωτοπόρο από εκείνο του Γαλλιηνού, με το οποίο ανακαλεί όλα τα μέτρα που είχε λάβει εναντίον των Χριστιανών και προσφέρει στους πιστούς την ελευθερία να ασκούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, με προϋπόθεση να μην στραφούν κατά της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας²⁰.

Η σημασία του διατάγματος θεωρείται ότι είναι μεγάλη γιατί φέρνει στο προσκήνιο την ελευθερία της λατρείας, μιας ελευθερίας συλλογικής, που βασίζεται στη συμμετοχή. Κάθε ομάδα πιστών αποκτά πλέον την ελευθερία να επιλέγει τον τόπο λατρείας του. Όπως αναφέρει και η Baslez, μόνη υποχρέωση των χριστιανών ήταν να προσεύχονται στον Θεό τους για την ευημερία και την υγεία του αυτοκράτορα, της αυτοκρατορίας αλλά και της θρησκείας»²¹.

¹⁸Καμάρα Αφροδίτη.

¹⁹Γλαβίνας Απόστολος.

²⁰Καμάρα Αφροδίτη.

²¹Baslez Marie-Francoise, Le tournant constantinien: au defi de la tolerance, Autour de la Vie de Constantin,

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3- Η ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΕΙΑ ΕΠΟΧΗ

Α. Από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στο Βυζάντιο και τον Μεγάλο Κωνσταντίνο

Η βυζαντινή αυτοκρατορία είναι ουσιαστικά η συνέχεια της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας που κυριάρχησε για αιώνες. Η ιστορία της ανατολικής ρωμαϊκής (βυζαντινής) αυτοκρατορίας, όπως επίσης ονομάστηκε, ξεκινά ουσιαστικά από τη διαίρεση της ενιαίας ρωμαϊκής αυτοκρατορίας από τον Διοκλητιανό το έτος 286 και ολοκληρώνεται με την μεταφορά της πρωτεύουσας από την Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη από τον Μεγάλο Κωνσταντίνο το 330. Βυζάντιο ονομάστηκε η νέα αυτοκρατορία που διαδέχτηκε την ρωμαϊκή και κληρονόμησε το πολίτευμά της, κυρίως στο ανατολικό της μέρος. Η αρχαία πόλη μετονομάστηκε σε Νέα Ρώμη.

Όπως αναφέρει και η Ελένη Γλύκατζη -Αρβελέρ²², η μεταφορά από την Ρώμη στο Βυζάντιο ήταν σχεδόν επιτακτική για τρεις κυρίως λόγους. Αρχικά, η πίεση των βαρβαρικών εισβολών του 3ου και 4ου αιώνα επέβαλλε ουσιαστικά τη μεταφορά της. Έπειτα, η απειλή της περσικής αυτοκρατορίας που προσπαθούσε να διεκδικήσει από την Ρώμη την παγκόσμια αυτοκρατορία (Dominium Mundi) φαίνεται να είναι ένας ακόμα ισχυρός παράγοντας. Ο τρίτος και ίσως σημαντικότερος λόγος είναι η διάδοση του χριστιανισμού, μιας νέας για την εποχή θρησκείας που προσέελκυε όλο και περισσότερους οπαδούς.

Το ανατολικό μέρος της αυτοκρατορίας αντιμετωπίζει πρώτο τον κίνδυνο των απειλών και των επιδρομών προτού εισχωρήσουν προς το δυτικό τμήμα. Η ανατολή φαίνεται να διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλο στις νέες εξελίξεις με την περσική απειλή αλλά και το νέο κύμα του χριστιανισμού το οποίο, όπως είπαμε, γίνεται σταδιακά όλο και πιο ισχυρό. Όπως αναφέρει η Γλύκατζη- Αρβελέρ²³, τα περίλαμπρα χριστιανικά κέντρα της εποχής είναι οι επτά πόλεις της Μικράς Ασίας και συγκεκριμένα οι: Πέργαμος, Έφεσσος, Σάρδεις, Λαοδικεία, Θυάτειρα, Σμύρνη και Φιλαδέλφεια. Επομένως, δεν είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς γιατί η προσοχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου, με το έργο του οποίου θα ασχοληθούμε εκτενώς στη συγκεκριμένη εργασία, στράφηκε προς την Ανατολή.

d' Eusebe de Cesaree et de l' "Edit De Milan"

²²Γλύκατζη Αρβελέρ Ελένη, «Γιατί το Βυζάντιο;», εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, απόσπασμα του βιβλίου στο Protagon.gr.

²³Ibid.

B. Η άνοδος του Μεγάλου Κωνσταντίνου στην εξουσία

Πριν ανέλθει ο Μέγας Κωνσταντίνος στην εξουσία, την αυτοκρατορία διοικούσε μια τετραρχία: ο Μαξιμιανός, ο Διοκλητιανός, ο Γαλέριος και ο Κωνσταντίνος, ο πατέρας του Κωνσταντίνου²⁴. Η δημιουργία αυτού του συστήματος αποφασίστηκε κυρίως για δύο λόγους: έτσι θα λυνόταν το πρόβλημα της αυτοκρατορικής διαδοχής αλλά και θα περιορίζονταν οι εξωτερικές απειλές της αυτοκρατορίας. Εκτός αυτού, μαζί με την πολιτική και στρατιωτική σταθερότητα που θα επικρατούσε, η τετραρχία ευελπιστούσε να φέρει πάλι την οικονομική ευημερία και την πολιτισμική ενότητα στον ρωμαϊκό κόσμο²⁵.

Κι αυτό γιατί οι τέσσερις Καίσαρες θα συνεργάζονταν για να διοικήσουν την αυτοκρατορία αποτελεσματικότερα. Έτσι, τόσο οι εσωτερικοί όσο και οι εξωτερικοί εχθροί θα ήταν πιο εύκολο να ηττηθούν από μια ομάδα τεσσάρων ισχυρών ανδρών. Εκτός αυτού, τα οικονομικά της αυτοκρατορίας θα μπορούσαν να ελέγχονται πολύ πιο εύκολα και έτσι να επέλθει και πάλι η οικονομική ευημερία. Παράλληλα, θα μπορούσαν να ελέγχουν και τις πολιτισμικές εξάρσεις περισσότερο και με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα²⁶.

Το σύστημα αυτό λειτούργησε με μεγάλη επιτυχία και κατάφερε να βοηθήσει την αυτοκρατορία να ξεπεράσει σε αρκετά μεγάλο βαθμό τα προβλήματά της, που είχαν οδηγήσει στην παρακμή της. Όλα αυτά μέχρι το 305, οπότε ο Διοκλητιανός παραιτήθηκε και ο Μαξιμιλιανός εγκατέλειπε την πορφύρα στη Δύση. Τότε, στη θέση τους διορίστηκαν δύο νέοι Καίσαρες, ο Σεβήρος και ο Μαξιμίνος²⁷. Παρά το ότι ο Κωνσταντίνος, ως γιος του Κωνσταντίνου, θα μπορούσε να είναι ένας εκ των διαδόχων, ο Γαλέριος και ο Διοκλητιανός φαίνεται ότι πρόβαλλαν αντίσταση σ' αυτή την αξίωση και επέμεναν δικών τους δημιουργημάτων στις θέσεις αυτές. Σύμφωνα με τον Τζόουνς, πιθανή αιτία ήταν ότι ο Διοκλητιανός και ο Γαλέριος αντιστέκονταν στην κληρονομική διαδοχή γιατί οι ίδιοι δεν είχαν γιους.

Είναι αλήθεια, ωστόσο, ότι ακόμα ο Κωνσταντίνος ήταν εξαιρετικά νέος και ότι ενώ είχε συμμετάσχει σε κάποιες επιχειρήσεις, δεν ήταν έτοιμος για ένα τόσο μεγάλο αξίωμα και παρά το ότι υπήρχαν οι υποψίες (κυρίως από τη μεριά του Γαλέριου) ότι μπορεί να έκανε πραξικόπημα με τον άρρωστο τότε πατέρα του για την εξουσία, διαψεύστηκαν²⁸.

²⁴Αθανασίου Χρυσοβαλάντης, Ιστορικός- Αρχαιολόγος, [«Από τη Ρώμη στο Βυζάντιο, το έργο του Μεγάλου Κωνσταντίνου»](#), σελ. 1

²⁵Ibid, σελ. 2.

²⁶Odahl Charles Matson, Constantine and the Christian Empire, Routledge, London and New York, σελ. 41.

²⁷Τζόουνς Α.Μ., Ο Κωνσταντίνος και ο Εκχριστιανισμός της Ευρώπης, μτφ. Αλεξάνδρου Κοτζιά, εκδόσεις Γαλαξία, σελ. 67-68.

²⁸Τζόουνς, σελ. 69.

Λίγο πριν πεθάνει ο Κωνσταντίνος, ανέλαβε μια τελευταία εκστρατεία κατά των Πικτών. Η εκστρατεία τελείωσε, ο Κωνσταντίνος γύρισε στην Υόρκη και τελικά πέθανε τον Ιούλιο του 306, σύμφωνα με πηγές. Την ίδια κιόλας ημέρα, ο Κωνσταντίνος ανακηρύχθηκε Αύγουστος. Ο Κωνσταντίνος αναγνωρίστηκε στη Βρετανία και τη Γαλατία, αλλά όχι στην Ισπανία, η οποία ένα χρόνο πριν ήταν υπό την εξουσία του πατέρα του, Κωνσταντίου. Ο Γαλέριος δεν δέχθηκε να αναγνωρίσει τον τίτλο του και του παραχώρησε απλώς τον τίτλο του Καίσαρα²⁹. Ο Κωνσταντίνος δέχτηκε τον τίτλο, ωστόσο οι προστριβές μεταξύ των τεσσάρων ανδρών δεν τελείωσαν εκεί. Τρεις μήνες μετά, ξέσπασε καινούρια ταραχή όταν μετά από ένα επεισόδιο, ο στρατός ανακήρυξε αυτοκράτορα τον Μαξέντιο, τον γιο του Μαξιμιανού που είχε παραιτηθεί. Ο Μαξέντιος προσπάθησε να εξασφαλίσει την εύνοια του Γαλέριου αλλά χωρίς κανένα αποτέλεσμα.

Τότε, ζήτησε τη συμμαχία του Κωνσταντίνου και για να τον δελεάσει, του προσέφερε το χέρι της κόρης του Φαύστας, αλλά και τον τίτλο του Αυγούστου που μέχρι τότε δεν του είχε δοθεί. Ο Κωνσταντίνος δέχθηκε την προσφορά του αλλά αποφάσισε να μην κινηθεί κατά του Γαλέριου. Τελικά, ο Κωνσταντίνος παντρεύτηκε την κόρη του Μαξιμιανού, Φαύστα, το 307 αφού πήρε διαζύγιο από την πρώτη του γυναίκα, την Μινερβίνα, με την οποία είχαν αποκτήσει έναν γιο³⁰.

Έτσι, προσπάθησε να ιδρύσει μια δυνατή συμμαχία με τον γέρο αυτοκράτορα Μαξιμιανό που είχε ορίσει και τον γιο του, Μαξέντιο αυτοκράτορα. Η Ιταλία ήταν πλέον με το μέρος τους και αυτό ήταν κάτι που συνέφερε και τον Κωνσταντίνο. Μέσω του γάμου του Κωνσταντίνου με τη Φαύστα, ο Μαξιμιανός και ο Μαξέντιος ήταν σίγουροι ότι είχαν πλέον σύμμαχο τον Κωνσταντίνο ενώ ο τελευταίος είχε πλέον οικογενειακούς δεσμούς με δύο αυτοκράτορες, όχι με έναν, κάτι που αυτόματα τον έκανε πιο δυνατό³¹.

Το 310 πεθαίνει ο Μαξιμιανός και ένα χρόνο αργότερα φεύγει από τη ζωή και ο Γαλέριος. Από τότε, οι συγκρούσεις μεταξύ των αυτοκρατόρων φαίνεται ότι πήραν διαστάσεις σχεδόν εμφυλίου πολέμου. Πλέον, έμεναν τρεις ισχυροί άνδρες για την εξουσία: ο Λικίνιος, ο Μαξιμίνος Δάϊας και ο Κωνσταντίνος. Ωστόσο, την εξουσία διεκδικούσε και ο γαμπρός του Γαλέριου, Μαξέντιος. Ο πόλεμος ήταν σχεδόν δεδομένος³². Στόχος πλέον και των δύο πλευρών ήταν η επικράτηση ενός αυτοκράτορα στην Ανατολή και ενός αυτοκράτορα στη

²⁹Γζόουνς.

³⁰Ibid, σελ. 74.

³¹Βασιλείου Γεώργιος, [Το Βυζάντιο και ο πρώτος αυτοκράτορας, ο Μέγας Κωνσταντίνος](#), Στρατιωτική επιθεώρηση, Μάιος-Ιούνιος 2010, σελ. 80

³²Ibid, σελ. 80

Δύση.

Ο Κωνσταντίνος αποφάσισε να συμμαχήσει με τον Λικίνιο στην Ανατολή (η συμμαχία επισφραγίστηκε με τον γάμο του Λικίνιου με την Κωνσταντία, την αδελφή του Κωνσταντίνου) και ο νέος Αύγουστος Μαξιμίνος συμάχησε με τον Μαξέντιο³³.

Ήταν εύλογο, το επόμενο χρονικό διάστημα να προκληθούν αναταραχές και μάλιστα δημιουργήθηκε και ένας εμφύλιος πόλεμος στον οποίο πέθαναν τόσο ο Γαλέριος όσο και ο Μαξιμιανός. Με αυτά τα γεγονότα ο Κωνσταντίνος κατάφερε να κλείσει συμμαχία με το Λικίνιο και να νικήσει το Μαξέντιο σε αποφασιστική μάχη κοντά στη Ρώμη, το 312. Στην προσπάθεια του μάλιστα ο Μαξέντιος, ν' αποφύγει την αιχμαλωσία του, πνίγηκε στον Τίβερη.³⁴ Έτσι, οι δυο νικητές Κωνσταντίνος και Λικίνιος συναντήθηκαν στο Μεδιόλανο (Μιλάνο), όπου υπέγραψαν το περίφημο «Έδικτον των Μεδιολάνων» (Διάταγμα του Μιλάνου), το τόσο σοβαρό διάταγμα για το Χριστιανισμό, για το οποίο θα γίνει λόγος αναλυτικότερα σε επόμενη ενότητα.

Ο Κωνσταντίνος κατάφερε συνεχώς να κερδίζει έδαφος έναντι του Μαξεντίου και έτσι, τον Οκτώβριο του 312, μπαίνει θριαμβευτικά στη Ρώμη, την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας. Τότε, η σύγκλητος ανακήρυξε τον Κωνσταντίνο πρώτο αύγουστο³⁵. Όπως αναφέρει και ο Dagron, νικώντας τον Μαξέντιο, ο Κωνσταντίνος ουσιαστικά κατέλυσε ένα πολιτικό σύστημα και αργότερα, στρεφόμενος εναντίον του Λικίνιου, φαίνεται ότι στόχο έχει να αποτρέψει τον διαμελισμό της αυτοκρατορίας³⁶. Οι χριστιανοί δέχτηκαν την εξουσία του Κωνσταντίνου με ανακούφιση, ειδικά μετά τον θάνατο του Γαλέριου και του Μαξέντιου, οι οποίοι υποκίνησαν πολλούς διωγμούς εναντίον τους.

Ωστόσο, το διάστημα της ειρηνικής συνύπαρξης μεταξύ των δύο αυτοκρατόρων φαίνεται ότι δεν διαρκεί πολύ. Η αντιπαλότητα μεταξύ τους άρχισε και πάλι να εντείνεται, όπως και ο αγώνας για το ποιος θα επικρατήσει. Έτσι, δημιουργήθηκαν και πάλι αντιπαλότητες και ένας αγώνας για το ποιος θα επικρατήσει.

Τελικός νικητής αναδείχθηκε ο Κωνσταντίνος ο οποίος αναγνωρίστηκε και ως μοναδικός αυτοκράτορας της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας το 324 μετά και το θάνατο του Λικίνου.³⁷

Έτσι, αν και ο Κωνσταντίνος είχε ανέβει στο θρόνο από το 306, η αρχή της βυζαντινής αυτοκρατορίας ξεκινά από το 324, οπότε απομένει ως μονοκράτορας στην πρώην ρωμαϊκή

³³Τζόουνς, σελ. 86.

³⁴Ibid.

³⁵Ibid, σελ. 90.

³⁶Dagron Gilbert, Η γέννηση μιας πρωτεύουσας, Η Κωνσταντινούπολη και οι θεσμοί της 330-451, εκδ.Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σελ. 27.

³⁷ [Βυζαντινή Ιστορία, Η ίδρυση της Κωνσταντινούπολης](#), προσπελάστηκε 7/11/2016

αυτοκρατορία.

Η πολιτική που ακολούθησε χαρακτηρίστηκε από δύο σημαντικά γεγονότα. Το ένα ήταν η μεταφορά της πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη και το άλλο οι μεταρρυθμίσεις στην εσωτερική του πολιτική.

Όπως προαναφέρθηκε από τη στιγμή που έμεινε μονοκράτορας ο Κωνσταντίνος, πήρε την απόφαση να μεταφέρει την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας από την Ανατολή στη Δύση και συγκεκριμένα στην Κωνσταντινούπολη, η οποία πριν ως μεγαρική επαρχία είχε το όνομα Βυζάντιο.

Η μεταφορά αυτή σήμαινε πολλά τόσο σε διοικητικό, νομοθετικό όσο και σε γλωσσικό επίπεδο καθώς η νέα πρωτεύουσα θα βρισκόταν σε έναν χώρο με έντονη πολιτισμική επιρροή του ελληνισμού και των ανατολικών λαών.

Η συμβολή του Κωνσταντίνου στη διοικητική αναδιοργάνωση του κράτους αλλά και η θρησκευτική πολιτική του αποτελούν σημαντικά κεφάλαια της ιστορίας καθώς έθεσαν τις βάσεις για τη μελλοντική ανάπτυξη του Βυζαντίου. Ανάμεσα σε όλα αυτά αξίζει να σημειωθεί πως υπάρχουν και πολλές αντιδράσεις στο πρόσωπό του κυρίως λόγω εξόντωσης πολλών από τους πολιτικούς του αντιπάλους αλλά και μελών της οικογένειας του προκειμένου να διατηρηθεί στην εξουσία. Ωστόσο δεν υπάρχουν πολλές πηγές για τα συγκεκριμένα γεγονότα, ειδικότερα το 326 ώστε να γίνει μια πιο διεξοδική αναφορά.³⁸

³⁸ [Βυζαντινή Ιστορία, Η ίδρυση της Κωνσταντινούπολης](#), προσπελάστηκε 7/11/2016

Γ. Η σημασία της μεταφοράς της πρωτεύουσας στην Κωνσταντινούπολη

Όπως αναφέρθηκε ήδη, δύο σημαντικά γεγονότα καθόρισαν τη τριακονταετή διακυβέρνησή του: η μεταφορά της πρωτεύουσας από την Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη, αλλά και οι μεταρρυθμίσεις που αποφάσισε να πάρει στην εσωτερική πολιτική, γεγονότα που ίσως συνδέονταν μεταξύ τους, αφού η μεταφορά της πρωτεύουσας σήμαινε πολλά σε διοικητικό, νομοθετικό ακόμα και γλωσσικό επίπεδο η καινούρια πόλη θα αποτελούσε ένα κράμα ελληνισμού αλλά και ανατολικών στοιχείων, λόγω της τοποθεσίας και των επιρροών της.

Σύμφωνα με τον Dagron, ο Κωνσταντίνος, λίγο μετά τη νίκη του στις 23 Σεπτεμβρίου 324, είχε ήδη αποφασίσει ότι ήθελε να μεταφέρει την πρωτεύουσα και να ιδρύσει μια καινούρια πόλη, που θα έφερε το όνομά του, αλλά δίσταζε για την επιλογή του τόπου. Αρχικά, σκεφτόταν, τη Σαρδική (τη σημερινή Σόφια), το Ίλιον, τη Χαλκηδόνα, ακόμα και την Θεσσαλονίκη. Τελικά, επέλεξε το αρχαίο Βυζάντιο που φαίνεται ότι συγκέντρωνε πολλά προτερήματα ως πόλη³⁹. Βρισκόταν ανάμεσα σε δυο ηπείρους, περιβαλλόταν από θάλασσα και αυτό την καθιστούσε όχι μόνο ένα εξαιρετικά σημαντικό στρατιωτικό σημείο αλλά και ένα σταυροδρόμι ανάμεσα σε Ευρώπη, Ασία, Μεσόγειο και Εύξεινο Πόντο.

Εκτός αυτού, όμως, σημαντικό ρόλο, για τη μεταφορά της πρωτεύουσας αποτέλεσε και η εξάπλωση της καινούριας θρησκείας του χριστιανισμού. Ο Κωνσταντίνος επεδίωκε την απομάκρυνση από μια πόλη που είχε συνδεθεί με την ειδωλολατρία, την Ρώμη. Γι' αυτό τον λόγο, στην νέα πρωτεύουσα χτίστηκαν πολλές λαμπρές εκκλησίες. Ένα χρόνο αργότερα, δηλαδή από το 325, ξεκινούν τα μεγάλα έργα που θα κάνουν την Κωνσταντινούπολη μια μεγαλοπρεπή πρωτεύουσα. Κατασκευάστηκαν πολλά δημόσια κτίρια, μετέφερε πολλά σημαντικά έργα τέχνης από την παλιά πρωτεύουσα, ενώ πολλούς ιδιοκτήτες εκτάσεων στη Μικρά Ασία και τον Πόντο υποχρεώθηκαν να χτίσουν εκεί τις κατοικίες τους. Μία λεπτομέρεια που δείχνει ότι η Κωνσταντινούπολη θα γινόταν το νέο οικονομικό κέντρο της αυτοκρατορίας είναι ότι ήδη από το 324 είχε ιδρυθεί εκεί νομισματοκοπείο, όπως φαίνεται από νομίσματα που φέρουν τη σφραγίδα του⁴⁰.

Έξι χρόνια αργότερα, στις 11 Μαΐου του 330, γίνονται τα επίσημα εγκαίνια της νέας πρωτεύουσας που σταδιακά ακμάζει όλο και περισσότερο. Επίσημη γλώσσα της πρωτεύουσας ήταν η λατινική, αν και στην πλειοψηφία τους οι κάτοικοι της Πόλης μιλούσαν ελληνικά.

³⁹Dagron, σελ. 34-35.

⁴⁰Ibid, σελ. 36.

Δ. Τα σημαντικότερα μέτρα που πήρε ο Κωνσταντίνος

i. Τα σύνορα της αυτοκρατορίας

Όσον αφορά τα σύνορα της αυτοκρατορίας, ο Κωνσταντίνος αποφάσισε να μην ακολουθήσει επεκτατική πολιτική. Αντίθετα, σκοπός του ήταν να διατηρήσει τα ήδη υπάρχοντα σύνορα της αυτοκρατορίας όπως ήταν, βάζοντας τους γιους του επικεφαλής αυτών. Εκτός αυτού, ο πρώτος αυτοκράτορας του Βυζαντίου κατάφερε να συνάψει ειρήνη με τους Γότθους με μια συμφωνία: εκείνοι θα προστάτευαν τα σύνορα του Δούναβη και θα έπαιρναν ως αντάλλαγμα τρόφιμα και χρήματα.

ii. Η εσωτερική πολιτική

Τα μέτρα στην εσωτερική πολιτική που έλαβε ο Κωνσταντίνος θεωρούνται οι βάσεις του νέου βυζαντινού κράτους. Τα σύμβολα που υιοθέτησε ο Κωνσταντίνος άλλαξαν. Συγκεκριμένα, το στεφάνι που φορούσε ο Ρωμαίος αυτοκράτορας αντικαταστάθηκε από το αυτοκρατορικό Διάδημα. Επιπλέον, το επίθετο «ιερός» χρησιμοποιείτο για να χαρακτηρίσει τόσο τον ίδιο τον αυτοκράτορα όσο και ό,τι σχετιζόταν μ' αυτόν. Η αυτοκρατορία άρχισε, δηλαδή, να αποκτά τα πρώτα χαρακτηριστικά της βασιλείας.

Όσον αφορά τη διοίκηση της αυτοκρατορίας, την ανέλαβαν δύο αξιωματούχοι. Ο προϊστάμενος των αυτοκρατορικών ενδιαιτημάτων ανέλαβε τις προσωπικές υπηρεσίες του αυτοκράτορα και ο λεγόμενος μάγιστρος των οφφικίων τις υπόλοιπες κρατικές υπηρεσίες.

Επιπλέον, η άλλη μεταρρύθμιση αφορούσε τον θεσμό της **praefectus praetorio**. Κατά την διάρκεια της τετραρχίας, το αξίωμα αυτό διαιρείτο σε περιφέρειες, εφόσον ο κάθε Αύγουστος και Καίσαρας είχε το δικό του praefectus. Με την επανένωση της αυτοκρατορίας, η επάνοδος σε μια πραιφεκτούρα δεν ήταν δυνατή για όλη την αυτοκρατορία. Γι' αυτό, ο Κωνσταντίνος εφάρμοσε αυτό το σύστημα σε περιορισμένες περιφέρειες που κατέληξαν αν είναι τέσσερις: Η Γαλατία, η Ιταλία, η Ιλλυρία και η Ανατολή⁴¹. Καθεμιά από αυτές είχε υπεύθυνο τον έπαρχο πραιτωρίου, ο οποίος όμως δεν ανελάμβανε στρατιωτικές αρμοδιότητες.

Στον στρατό, πλέον έχουμε τον στρατό προκαλύψεως και τον στρατό κρούσεως, με κάθε λεγεώνα να περιορίζεται στους 1000 στρατιώτες για να μπορεί να είναι πιο αποτελεσματική.

⁴¹Τζόουνς, σελ. 240.

Επικεφαλής ήταν ο στρατηγός του πεζικού και του ιππικού.

Στην οικονομία, ο Κωνσταντίνος φάνηκε το ίδιο οργανωτικός και πέτυχε κάτι που ο Διοκλητιανός δεν κατάφερε να κάνει: την σταθεροποίηση του νομίσματος. Ήδη από το 309 άρχισε να κόβει το χρυσό νόμισμα solidus, στα ελληνικά σολδίων, που για πολλούς αιώνες έγινε ο νομισματικός κανών του Βυζαντίου και του Μεσογειακού κόσμου, σύμφωνα με τον Τζόουνς⁴². Το 324 άρχισε να κόβει και το αργυρό νόμισμα μιλιάρισιο. Η νομισματική σταθερότητα ήταν πια δεδομένη, το νόμισμα της αυτοκρατορίας ήταν πάλι δυνατό και χρησιμοποιούταν σε συναλλαγές από την μια άκρη του κόσμου ως την άλλη⁴³.

⁴²Τζόουνς, σελ. 240.

⁴³Ibid, σελ. 40-41.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η σχέση του Κωνσταντίνου με το Χριστιανισμό και την Εκκλησία

A. Τα οράματα του Κωνσταντίνου

Όπως προαναφέραμε η βασιλεία του Κωνσταντίνου επηρέασε σημαντικά τη μελλοντική ιστορία, όχι μόνο της αυτοκρατορίας, αλλά και του κόσμου ολόκληρου. Σπουδαιότερα γεγονότα της βασιλείας του πάντως ήταν η ίδρυση και μεταφορά στις όχθες του Βοσπόρου, στην Κωνσταντινούπολη (τη «Νέα Ρώμη»), της πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας και η επίσημη αναγνώριση του Χριστιανισμού ως ισότιμης θρησκείας με τις άλλες, θέμα με το οποίο θα ασχοληθούμε στην παρούσα έρευνα.

Το γεγονός ότι οι άνθρωποι αυτοί έχουν κάτι το διαφορετικό από τους συνανθρώπους τους, μας κάνει να μην πιστεύουμε ότι μπορούν να ενεργούν όπως και οι κοινοί άνθρωποι. Όπως αναφέρει ο Κωνσταντίνος Παππάς, ψάχνουμε να βρούμε απόκρυφες αιτίες, πίσω και από την πιο απλή τους πράξη, ενώ συγχρόνως τους αποδίδουμε μια λεπτότητα και ένα βάθος σκέψεως ή απιστίας, τις οποίες ποτέ τους δεν είχαν διανοηθεί. Όλα αυτά έχουν την εφαρμογή τους στην περίπτωση του Κωνσταντίνου. Έχει επικρατήσει μια βασισμένη στην προκατάληψη πεποίθηση, ότι ο ικανός αυτός πολιτικός θέλησε να μας «ξεγελάσει»⁴⁴. Αρκετοί ειδικοί θεωρούν ότι ο Κωνσταντίνος ήταν αδιάφορος για τα ζητήματα αυτά και ότι υπήρξε ένας σκεπτικιστής, που στην πραγματικότητα δεν ενδιαφερόταν για καμιά θρησκεία, προτιμώντας τη θρησκεία εκείνη που τον ευνοούσε περισσότερο ⁴⁵, δηλαδή στη συγκεκριμένη περίπτωση, τον χριστιανισμό.

Ωστόσο, μελετώντας τη στροφή του Κωνσταντίνου προς το Χριστιανισμό, βλέπουμε ότι η πολιτική του οπωσδήποτε επηρέασε βαθύτατα τη νέα θρησκεία, η οποία τον εξυπηρετούσε από πολλές απόψεις. Ο Κωνσταντίνος αντιλήφθηκε ότι στο μέλλον ο Χριστιανισμός θα αποτελούσε την κύρια ενωτική δύναμη ανάμεσα στις φυλές της αυτοκρατορίας και θέλησε να ενισχύσει την ενότητά της, μέσα από την ενοποίηση της Εκκλησίας.

Σύμφωνα με την παράδοση, η μεταστροφή του Κωνσταντίνου συνήθως σχετίζεται με το όραμα που είδε κατά τη διάρκεια του πολέμου του με το Μαξέντιο, που ήταν ένας φωτεινός Σταυρός στον ουρανό με τις λέξεις «EN ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ». Υπάρχουν, ωστόσο, πολλές εκδοχές γύρω απ' αυτό το περιστατικό:

⁴⁴ Παππάς Κωνσταντίνος, [Ο Μέγας Κωνσταντίνος και ο Χριστιανισμός](#), κείμενο που δημοσιεύθηκε στη Στρατιωτική Επιθεώρηση.

⁴⁵ Παππάς Κωνσταντίνος, [Ο Μέγας Κωνσταντίνος και ο Χριστιανισμός](#), κείμενο που δημοσιεύθηκε στη Στρατιωτική Επιθεώρηση.

Η πρώτη περιγραφή του θαύματος αυτού ανήκει στο σύγχρονο του Κωνσταντίνου και χριστιανό Λακτάντιο, ο οποίος μίλησε όχι για όραμα αλλά για όνειρο, στο βιβλίο του «Ο θάνατος των Διωκτών» (DE MORTIBUS PERSECOTORUM) και τονίζει ότι μ' αυτό ο Κωνσταντίνος πήρε θεϊκό μήνυμα να χαράξει στις ασπίδες του το ομοίωμα του θεϊκού σημείου του Σταυρού.⁴⁶

Ο Ευσέβιος, σύγχρονος κι αυτός του Κωνσταντίνου, αναφέρεται σε δυο έργα του στα σχετικά με τη νίκη κατά του Μαξέντιου: Στο παλιότερο έργο του «Εκκλησιαστική Ιστορία» γράφει μόνον ότι ο Κωνσταντίνος, ξεκινώντας εναντίον της Ρώμης, «προσευχήθηκε στο Θεό του ουρανού και στο Λόγο του, τον Ιησού Χριστό, το Λυτρωτή του Σύμπαντος», χωρίς ν' αναφέρει τίποτε για όραμα ή όνειρο.

Σε ένα ακόμη έργο του, «Η ζωή του Κωνσταντίνου», αναφέρει ότι ο ίδιος ο αυτοκράτορας επιβεβαίωσε με όρκο το γνωστό περιστατικό του οράματος με το Σταυρό, που κατατρόμαξε και τον ίδιο και το στρατό του. Την επόμενη νύχτα είδε σε όνειρο τον Χριστό, που τον συμβούλεψε να κατασκευάσει ομοίωμα του Σταυρού και μ' αυτό επικεφαλής να βαδίσει εναντίον των εχθρών του.

Την επόμενη μέρα, πραγματικά ο Κωνσταντίνος κάλεσε τους συμβούλους του και τους διοικητές του στρατού του, τους περιέγραψε το όνειρο και διέταξε την κατασκευή μιας σημαίας, γνωστής ως «Λάβαρον». Αυτό ήταν ένας μεγάλος Σταυρός, σε σχήμα κονταριού. Από το ένα τμήμα του κρεμόταν ένα μεταξωτό ύφασμα, κεντημένο με χρυσάφι και διακοσμημένο με πολύτιμες πέτρες, που πάνω του είχε τις εικόνες του Κωνσταντίνου και των δυο παιδιών του. Στην άκρη του Σταυρού, γύρω από το μονόγραμμα του Χριστού, υπήρχε ένα χρυσό στεφάνι. Το Λάβαρο αυτό από τότε έγινε η σημαία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Υπάρχουν κι άλλες ακόμα μαρτυρίες και πληροφορίες για το θείο όραμα σε συγγράμματα άλλων συγγραφέων, που όμως διαφέρουν τόσο μεταξύ τους, ώστε δεν μπορούν ν' αποτελέσουν ιστορικό υλικό.⁴⁷

Ο Μ. Κωνσταντίνος μετά από το διάταγμα των Μεδιολάνων, το οποίο θα αναλύσουμε στο επόμενο κεφάλαιο, θέσπισε δυο Νόμους πολύ ουσιαστικούς για το χριστιανικό κόσμο και ιδίως της Ανατολής:

Αρχικά με τον πρώτο Νόμο έδινε αποζημιώσεις στους χριστιανούς της Ανατολής, για όσες ζημιές είχαν πάθει από τους προκατόχους του, κατά τη διάρκεια των διωγμών.

⁴⁶ Βασίλειος Α, Η ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκδ. Τσαγκάρη, Αθήνα.

⁴⁷ Ibid.

Έπειτα, με το δεύτερο Νόμο ζητούσε την ευλογία του Θεού, κάτω από τη προστασία του οποίου έθετε τον εαυτό του.

Ωστόσο τα πρώτα σύννεφα στο συμβιβασμό που είχε πετύχει ο Μ. Κωνσταντίνος ανάμεσα στους Χριστιανούς και στους εθνικούς ειδωλολάτρες, δεν μπόρεσε ν' αποτρέψει και «τον μέγα εμφύλιο πόλεμο του Χριστιανισμού, όπως τον χαρακτηρίζει ο ιστορικός Κων. Παπαρρηγόπουλος. Έτσι, μετά από μια περίοδο έντονης δημιουργικής δράσης της Εκκλησίας, άρχισαν να παρουσιάζονται και οι πρώτες αντιθέσεις, ειδικότερα σε δογματικά θέματα.

Κατά τον 3ο αι. τα δογματικά ζητήματα απασχολούσαν μόνον ορισμένα άτομα, όπως τον Τερτυλλιανό και τον Ωριγένη, αλλά στον 4ο αιώνα άρχισαν να απασχολούν όλο και περισσότερους ανθρώπους. Προκειμένου λοιπόν να αντιμετωπιστούν αυτές οι απόψεις που απέκλιναν δογματικά από την κύρια διδασκαλία του χριστιανισμού, θεσπίστηκαν οι Σύνοδοι κατά τις οποίες είχαν όλοι την ευκαιρία να παρουσιάσουν τις απόψεις τους και τις αντιθέσεις και να συζητήσουν πάνω σε αυτό .

Στην προσπάθεια αυτήν όμως ανάμεσα στην Εκκλησία και στην Πολιτεία παρουσιάστηκε ένας νέος παράγοντας, που επέδρασε σημαντικά στην κατοπινή εξέλιξη των σχέσεων πνευματικών και υλικών δυνάμεων. Ξέρουμε πως από την εποχή του Μ. Κωνσταντίνου, το Κράτος έπαιρνε μέρος στις θρησκευτικές φιλονικίες, διευθύνοντας τις συζητήσεις κατάλληλα. Ήταν όμως φυσικό να μη συμπίπτουν πάντοτε τα συμφέροντα Κράτους και Εκκλησίας.

Για πολλούς αιώνες το κέντρο του πολιτισμού της Ανατολής ήταν η Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, όπου άκμαζε η επιστημονική, φιλοσοφική και καλλιτεχνική δράση. Ήταν λοιπόν φυσικό, οι νέες δογματικές ιδέες να προέλθουν από την Αλεξάνδρεια, έγινε στην Ανατολή το κέντρο της θεολογικής εξέλιξης, αποκτώντας έτσι στο χριστιανικό κόσμο τη φήμη μιας φιλοσοφημένης Εκκλησίας, που ποτέ δεν κουράστηκε να μελετά τα μεγάλα θρησκευτικά και επιστημονικά ζητήματα.⁴⁸

⁴⁸Βασίλειφ.

B. Ο Κωνσταντίνος και ο Αρειανισμός

Η μεγαλύτερη θρησκευτική αναστάτωση, ο Αρειανισμός, δεν προήλθε από την Αλεξάνδρεια, αλλά από την Αντιόχεια της Συρίας, παρόλο που ο Άρειος ήταν Αλεξανδρινός ιερέας κι αυτό γιατί στην Αντιόχεια, τη γενέτειρα του Αρειανισμού, υπήρχε η Θεολογική Σχολή του Λουκιανού, ενός από τους πιο μορφωμένους ανθρώπους της εποχής.

Αφορμή για την εσωτερική αυτή αναστάτωση στις τάξεις των Χριστιανών έδωσε ο Άρειος με τη διδασκαλία του, που ονομάστηκε «Αρειανισμός»⁴⁹. Ο Άρειος καταγόταν από τη Λιβύη και μορφώθηκε στη Σχολή του Λουκιανού στην Αντιόχεια. Στις αρχές του 4. αι. ως Πρεσβύτερος στην Αλεξάνδρεια εκδήλωσε αιρετικά φρονήματα και διατύπωσε απόψεις για τον Ιησού Χριστό που συνθέτουν τη διδασκαλία του Αρειανισμού. Το κύριο σημείο της διδασκαλίας του είναι η άρνηση της θεότητας του Λόγου, δηλ. του Ιησού. Ενώ δηλαδή κατά τη χριστιανική διδασκαλία ο Λόγος (Υιός του Θεού) είναι πραγματικά Θεός, όπως ο Πατήρ, κατά τον Άρειο και τους οπαδούς του έχει δευτερεύουσα ή υποδεέστερη θεϊκή ιδιότητα κι αυτό γιατί είναι «κτίσμα». Θεωρείται δηλαδή ότι δεν γεννήθηκε από τον Πατέρα αλλά «κατασκευάστηκε» (ποιηθείς): «Ἐξ οὐκ ὄντων ἦν ποτέ, ὅτε οὐκ ἦν πρὶν γένηται, ἀλλ' ἀρχὴν τοῦ κτίζεσθαι ἔσχε καὶ αὐτός».⁵⁰

Στην προσπάθεια του Αρείου να προσδώσει στον Χριστιανισμό κάποια λογικά στοιχεία, τον καθιστούσε κενό από κάθε θρησκευτικό περιεχόμενο. Ωστόσο, η κρίση αυτή οδήγησε και σε θετικά αποτελέσματα καθώς έτσι αναγκάστηκαν οι θρησκευτικοί ηγέτες της εποχής να εμβραθύνουν θεολογικά στο νέο δόγμα. Η αρειανή κρίση, που έγινε σιγά-σιγά πολιτικοθρησκευτική, εξακολούθησε μέχρι τη βασιλεία του Μ. Θεοδοσίου (379).⁵¹

Μέσα λοιπόν σε αυτό το κλίμα, το 319, ο Επίσκοπος Αλεξάνδρειας Αλέξανδρος, όταν πληροφορήθηκε για τη διδασκαλία του Αρείου, τον κάλεσε και του ζήτησε να απολογηθεί. Ο Άρειος απάντησε με υπεκφυγές και διέδωσε ότι συμφωνεί με τον Επίσκοπο. Σε νέα καταγγελία του όμως ο Επίσκοπος, προσπάθησε με ζήλο ν' αποδείξει ότι οι τρεις υποστάσεις της ήταν ενωμένες απόλυτα μεταξύ τους και εντελώς ίσες. Τότε ο Άρειος διαφώνησε και υποστήριξε ότι αυτός που πιστεύει στην πλήρη ισοτιμία των τριών υποστάσεων του Θεού πέφτει σε πλάνη, την οποία έχει καταδικάσει η Εκκλησία. Γιατί είναι σαν να πιστεύει ότι οι υποστάσεις αυτές δεν είναι τίποτε άλλο παρά διαφορετικά ονόματα του «Ίδιου ὄντος»- γι' αυτό, θεωρούσε ότι εκείνος που τις εξισώνει τόσο πολύ, προφανώς τις συγχέει. Στη συνέχεια, ο Άρειος διατύπωσε τον πολύκροτο συλλογισμό, ότι «αν ο Πατήρ γέννησε τον Υιό, ο

⁴⁹ Παπαρηγόπουλος Κ., Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος 8, σελ. 190.

⁵⁰ Davis R.H., (2011) Ιστορία της Μεσαιωνικής Ευρώπης, Από το Μ. Κωνσταντίνο στον Άγιο Λουδοβίκο. Μτφρ. Χρηστίδη Γ. εκδ. Κριτική, Αθήνα

⁵¹ Παπιάς Κωνσταντίνος.

γεννήσας προϋπήρχε του γεννηθέντος, επομένως ο Υιός δεν υπήρχε εξαρχής με τον Πατέρα». ⁵²

Η άποψη αυτή του Αρείου δημιούργησε μεγάλη διχογνωμία στην Αίγυπτο, που δεν μπορούσε ν' αποσοβήσει ο επίσκοπος Αλέξανδρος με την αδύνατη φύση του. Ωστόσο, εκείνη την περίοδο, υπήρχε και ο Αθανάσιος ως διάκονος, ο οποίος αν και σε νεαρή ηλικία είχε καταλάβει τις προθέσεις του Αρείου – δηλαδή την πρόθεσή του να αρνηθεί τη θεία φύση του Χριστού και παρουσίαζε τη διδασκαλία του σαν ανθρώπινο δόγμα, απογυμνωμένο από την πανοπλία της Θείας Αποκαλύψεως, σε όλες τις επιθέσεις του φιλοσοφικού πνεύματος. ⁵³

Ο Αθανάσιος έκτοτε ασχολήθηκε με την υπεράσπιση του δόγματος του Λόγου και μάλιστα παρακίνησε και τον Επίσκοπο Αλέξανδρο να καλέσει τον Άρειο για να απολογηθεί ενώπιον του κλήρου της Αλεξάνδρειας. Έτσι μετά την ομολογία του Αρείου ότι «ο Λόγος του Θεού δεν είναι αναμάρτητος», τον αφόρισε αδίστακτα, τον αναθεμάτισε ως αιρετικό και μαζί μ' αυτόν άλλους 11 Διακόνους και 2 Επισκόπους⁵⁴. Ο Άρειος όμως κατάφερε να δημιουργήσει σε ολόκληρη την Ανατολή μεγάλη μερίδα οπαδών, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν και ιδιαίτεροι φίλοι του αυτοκράτορα, όπως οι Επίσκοποι Νικομήδειας Ευσέβιος και Καισαρείας Ευσέβιος.

Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος, μετά τη νίκη του επί το Λικίνιο, φτάνοντας στη Νικομήδεια το 324, πληροφορήθηκε αμέσως για τις φιλονικίες που δημιούργησε ο Άρειος. Θέλοντας πάνω απ' όλα να καθιερώσει θρησκευτική ειρήνη στην αυτοκρατορία του, έστειλε από μια επιστολή στον Επίσκοπο Αλέξανδρο και στον Άρειο, με τις οποίες τους καλούσε να βρουν κάποιο τρόπο συμφωνίας. Στις επιστολές του ακόμα τόνιζε πως δεν ήταν δύσκολη μια συμφωνία, αφού και οι δυο αντίδικοι πίστευαν στη Θεία Πρόνοια και τον Ιησού Χριστό.

Οι Επιστολές αυτές στάλθηκαν στην Αλεξάνδρεια διαμέσου του Επισκόπου Κορδούης της Ισπανίας χωρίς ωστόσο κάποια πρόοδο. Ο Άρειος απάντησε στον αυτοκράτορα, παραπονούμενος γιατί του επιβλήθηκε αργία. Ταυτόχρονα ο Κωνσταντίνος πληροφορήθηκε ότι στην Αλεξάνδρεια ξέσπασαν ταραχές, στις οποίες ο όχλος δεν σεβάστηκε ούτε τις δικές του εικόνες. Έτσι αποφάσισε ο ίδιος, βλέποντας ότι ο κλήρος αδυνατούσε από μόνος του να δώσει λύση στο πρόβλημα, να συγκαλέσει Οικουμενική Σύνοδο στη Νίκαια της Καππαδοκίας προκειμένου να βρεθεί λύση στο ζήτημα του Αρειανισμού. ⁵⁵

⁵² Παππός Κωνσταντίνος.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Παπαρηγόπουλος, σελ. 192.

⁵⁵ Παπαρηγόπουλος, σελ. 195.

Στη Σύνοδο της Νίκαιας, ο Κωνσταντίνος προσκάλεσε όλους τους Επίσκοπους του Χριστιανισμού. Από τους 300 περίπου επισκόπους που συγκεντρώθηκαν στη Νίκαια, μόνο ελάχιστοι προέρχονταν από τη Δύση. Στη σύνοδο δεν παρέστη ούτε ο επίσκοπος Ρώμης (Πάπας), αλλά έστειλε ως αντιπροσώπους του δυο Πρεσβύτερους. Όλοι οι άλλοι ανήκαν σε ελληνικές ή εξελληνισμένες χώρες της Ανατολής και μεταξύ τους πιο διαπρεπείς ήταν ο γέροντας Αλέξανδρος, έχοντας κοντά του πάντα το νεαρό σύμβουλο του Αθανάσιο.

Οι Επίσκοποι συγκεντρώθηκαν στη Νίκαια στα μέσα του Ιουνίου του 325, αλλά η πρώτη επίσημη συνεδρίαση τους έγινε στις 5 ή 6 Ιουλίου. Η Σύνοδος κράτησε 20 περίπου μέρες και μέσα σ' αυτό το χρονικό διάστημα έλυσε, εκτός από μερικά άλλα δευτερεύοντα ζητήματα, το κεφαλαιώδες θέμα που είχε πριν λίγο διαιρέσει την Εκκλησία και καθιέρωσε το δόγμα ότι ο Υιός του Θεού ήταν «ομοούσιος τω Πατρί», αναθεμάτισε τους αιρετικούς και εξόρισε τον Άρειο και τους οπαδούς του στη Γαλατία της Μ. Ασίας. Οι δυο Ευσέβιοι, ύστερα από λίγους δισταγμούς, υποχώρησαν μπροστά στην πλειοψηφία και υπέγραψαν το Σύμβολο της Πίστεως, γιατί είδαν ότι ο Κωνσταντίνος είχε αμετάκλητη απόφαση να υποστηρίξει όσα η Σύνοδος είχε επικυρώσει.⁵⁶

Πραγματικά ο αυτοκράτορας εκτός από αυτά έβγαλε και ιδιαίτερο Διάταγμα κατά των αιρετικών, με το οποίο διέταξε να καούν όλα τα συγγράμματα του Αρείου και επέβαλε την ποινή του θανάτου σ' όποιον έκρυβε οποιοδήποτε από τα συγγράμματα αυτά. Είναι φανερό ότι η επέμβαση αυτή της πολιτικής αρχής στα δόγματα της Εκκλησίας είναι αντίθετη σ' όλες τις θρησκευτικές αντιλήψεις που επικρατούν σήμερα. Ωστόσο ο Κωνσταντίνος οδηγήθηκε σε αυτές τις ενέργειες καθώς πίστευε ότι κινδύνευε να γκρεμιστεί όλο το οικοδόμημα του Χριστιανισμού.

Θεωρούσε ότι οι αποφάσεις της Συνόδου, όσο οικουμενική κι αν ήταν, δεν ήταν επαρκείς για την αντιμετώπιση του Αρειανισμού, αν δεν επικυρώνονταν και με αυτοκρατορικό νόμο. Πολύ ορθά μάλιστα δικαιολόγησε την ενέργεια του αυτή, λέγοντας στους Αρχιερείς: «Σεις μεν είσθε Επίσκοποι εις τα εσωτερικά της Εκκλησίας, εγώ δε ετάχθην υπό του Θεού επίσκοπος των έκτος της Εκκλησίας». Κι όταν στα τέλη Ιουλίου σταμάτησαν οι εργασίες της Συνόδου, μίλησε στους Επισκόπους και τους συμβούλεψε να μην στασιάζουν μεταξύ τους, δίνοντας έτσι αφορμή να τους χλευάζουν εκείνοι που είναι πάντα έτοιμοι να βλασφημήσουν το όνομα του Θεού.

Η επίσημη διακήρυξη της Συνόδου πληροφόρησε όλες τις Χριστιανικές Κοινότητες για τη νέα κατάσταση αρμονίας και ειρήνης που επικράτησε στην Εκκλησία. Ο Κωνσταντίνος

⁵⁶Παπαρηγόπουλος, σελ. 195.

έγραφε: «Ο διάβολος δεν έχει πια καμιά δύναμη εναντίον μας, εφόσον εκείνο το οποίο με κακοήθεια είχε επινοήσει για την καταστροφή μας, χτυπήθηκε γερά στη ρίζα του. Η αλήθεια, με τη βοήθεια του Θεού, σκόρπισε όλες τις διαφωνίες, τα σχίσματα, τις οχλαγωγίες και τα θανάσιμα δηλητήρια της ασυμφωνίας».

Μετά από αυτά τα γεγονότα, διαλύθηκε η Πρώτη Οικουμενική Σύνοδος, που το κύριο έργο της ήταν ο ακριβής καθορισμός του μέρους εκείνου από το Σύμβολο της Πίστεως που ανατρέπει τη θεωρία του Αρείου και καθορίζει στον κάθε χριστιανό την Ομολογία του για το Χριστό: «...και εις ένα Κύριον Ιησούν Χριστόν, τον Υιόν του Θεού, τον μονογενή, τον εκ του Πατρός γεννηθέντα προ πάντων των αιώνων. Φως εκ φωτός, Θεόν αληθινόν, εκ Θεού αληθινού γεννηθέντα, ου ποιηθέντα, όμοούσιον τω Πατρί, δι' ου τα πάντα εγένετο».

Στη συνέχεια, ο Μ. Κωνσταντίνος αποφάσισε να χτίσει νέα πρωτεύουσα στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας και μετά από πολλές σκέψεις κατέληξε στην εκλογή του αρχαίου Βυζαντίου στο Βόσπορο. Οι ιστορικοί αποδίδουν, σε διαφορετικά ο καθένας αίτια, τους λόγους που οδήγησαν τον Κωνσταντίνο σ' αυτήν την απόφαση:

Όπως αναφέρει ο Κωνσταντίνος Παππός, οι χρονογράφοι της εποχής του και ο Άγγλος ιστορικός Γίββων θεωρούν ότι ο Κωνσταντίνος, μετά τα θλιβερά οικογενειακά του γεγονότα (θανάτωσε το γιο του Κρίσπο ύστερα από πιθανές ραδιουργίες της μητριάς του Φαύστας και μετά και αυτήν την ίδια), καθώς και τον ηθικό ξεπεσμό της Ρώμης, που δεν μπορούσε να κατανοήσει τη μεταβολή που γινόταν στον κόσμο με το Χριστιανισμό, αποφάσισε να εγκαταλείψει την πρωτεύουσα του και να εγκατασταθεί στις ελληνικές εκείνες χώρες, στις οποίες γεννήθηκε κι ευδοκίμησε το ευαγγελικό κήρυγμα.⁵⁷

Άλλοι ιστορικοί ισχυρίζονται ότι ο Κωνσταντίνος, σαν υπέρμαχος των Χριστιανών, θεώρησε σκόπιμο να μεταφέρει την πρωτεύουσα του σε περιοχή που το χριστιανικό στοιχείο υπερερούσε σε αριθμό και δύναμη. Λέγεται ότι αρχικά διάλεξε την περιοχή της σημερινής Σόφιας της Βουλγαρίας κι άλλοι ότι θέλησε να χτίσει τη νέα πρωτεύουσα μεταξύ της Τροίας και της Περγάμου.

Τελικά, ο Κωνσταντίνος κατέληξε στην περιοχή του Βυζαντίου. Στην εκλογή αυτή οφείλεται η εξασφάλιση της πολιτικής αναβιώσεως του ελληνικού έθνους και η διατήρηση της αυτονομίας του για 1.000 περίπου χρόνια. Αυτό οφείλεται όχι μόνο στο ότι χτίστηκε μια πόλη μεγάλη και ισχυρή, αλλά κυρίως στο ότι χτίστηκε σε χώρο που παρουσίαζε ιδιαίτερα και μοναδικά πλεονεκτήματα και φαινόταν προορισμένη να γίνει αυτό που ονομάστηκε αργότερα «η Βασιλίδα των Πόλεων».

⁵⁷ Παππός Κωνσταντίνος.

Πραγματικά, ο Κωνσταντίνος διέκρινε τον κίνδυνο από την Ασία κι ήθελε να εποπτεύει καλύτερα, από το κοντινό Βυζάντιο, τις κινήσεις των Σαρματών και Γότθων στο Δούναβη, όπως και των Περσών στην Ασία. Με τη συνηθισμένη του δραστηριότητα αποπεράτωσε το έργο του μέσα σε εννιά μήνες. Την 11 Μαΐου του 330, έγιναν τα εγκαίνια της νέας πρωτεύουσας, όπως προαναφέρθηκε που ο Κωνσταντίνος ονόμασε Νέα Ρώμη (Κωνσταντινούπολη ονομάστηκε πολύ αργότερα προς τιμήν του). Η νέα πόλη αυξήθηκε πολύ γρήγορα σε έκταση, πληθυσμό και πλούτο. Ο Κωνσταντίνος με θέρμη λάμπρυνε τη νέα του πρωτεύουσα με μεγαλοπρεπή ανάκτορα και δημόσια οικοδομήματα, πλατείες, λιμάνια, Ιππόδρομο, τείχη κι άλλα έργα.

Εδώ όμως σκοπός μας είναι να δούμε την Κωνσταντινούπολη σαν θρησκευτικό, χριστιανικό κέντρο. Πραγματικά σ' αυτόν τον τομέα ο Κωνσταντίνος δεν φάνηκε καθόλου φειδωλός. Τίμησε τη νέα πόλη με πολυάριθμες Εκκλησίες, όπως είπαμε (των Αγίων Αποστόλων, της Αγίας Ειρήνης, της Αγίας του Θεού Σοφίας κι άλλες). Τους ναούς αυτούς προίκισε με τα αναγκαία για τη λατρεία ιερά βιβλία.

Τα σύμβολα της νέας Πίστεως στόλιζαν τη νέα πόλη και τα ανάκτορά της. Παράλληλα συγκεντρώθηκαν σ' αυτήν πολλά από τα αριστουργήματα της αρχαίας τέχνης και θρησκείας. Αν εξετάσουμε με προσοχή αυτά που ο Κωνσταντίνος μετέφερε στη νέα πόλη από τις διάφορες περιοχές της Ελλάδας, θα δούμε ότι ήταν λίγα και εγκαταλειμμένα, που οπωσδήποτε θα χάνονταν.

Δεν μετακίνησε τα αριστουργήματα της αρχαίας τέχνης ούτε από την Αθήνα, ούτε από την Ολυμπία, ούτε από τους Δελφούς. Μόνο στον Ιππόδρομο στήθηκε τότε ο «χρυσούς τρίπους των Δελφών» με τον τρικέφαλο χάλκινο όφι. Από τα άλλα αναφέρουμε τις εικόνες των Ελικωνίδων Μουσών (από την κορυφή του Ελικώνα), που κόσμησαν τα ανάκτορα της Κωνσταντινούπολης.

Στα τελευταία χρόνια της βασιλείας του ο Κωνσταντίνος αντιμετώπισε αρκετές δυσκολίες ως προς τα εκκλησιαστικά ζητήματα. Οι δυο Ευσέβιοι (Νικομήδειας και Καισαρείας) είχαν, όπως είδαμε, υπογράψει το Σύμβολο της Πίστεως στη Νίκαια, αλλά πάντα έδειχναν συμπάθεια στον αρχηγό της αιρέσεως (του Αρειανισμού) που είχε καταδικάσει η Σύνοδος. Έτσι ο Νικομήδειας Ευσέβιος κατάφερε να πείσει τον αυτοκράτορα ν' ανακαλέσει από την εξορία τον Άρειο, για να σταματήσει δήθεν η εκκλησιαστική διαίρεση που υπέβασκε.

Ο Κωνσταντίνος πείστηκε και δέχτηκε τον Άρειο, με τον οποίο συμφιλιώθηκε και επειδή αυτός ήταν πριν από την καταδίκη του πρεσβύτερος, ενέκρινε να επιστρέψει πάλι στη θέση του. Για το σκοπό αυτό, ο Ευσέβιος έγραψε επιστολή στον επίσκοπο Αλεξάνδρειας, με την οποία εξηγούσε όλα όσα είχαν συμβεί και τον παρακαλούσε να δεχτεί τον Άρειο. Στο μεταξύ

όμως είχε πεθάνει ο γηραιός Αλέξανδρος και διάδοχος του είχε εκλεγεί, από 54 επισκόπους της επαρχίας Αιγύπτου και από τον ενθουσιώδη λαό της Αλεξάνδρειας, ο Αθανάσιος.⁵⁸

Ο νέος επίσκοπος κατάλαβε αμέσως ότι ο Άρειος δεν είχε διόλου απαρνηθεί τις πρώτες αρχές του για τη θεϊκή φύση του Χριστού κι ότι αν ξαναρχόταν στην Αλεξάνδρεια θα ξαναζωντάνευαν τα παλαιά πάθη της διχόνοιας των Χριστιανών. Δεν δίστασε να απορρίψει την παράκληση του επισκόπου Νικομήδειας. Τότε πήρε επιστολή από τον αυτοκράτορα με το ίδιο περιεχόμενο, αλλά και πάλι ο Αθανάσιος αρνήθηκε. Απάντησε απλά στον Κωνσταντίνο ότι ζητάει κάτι που ο ίδιος θεωρούσε αδύνατο. Ο αυτοκράτορας έστειλε δεύτερη επιστολή με την οποία απειλούσε τον επίσκοπο ότι θα τον καθαιρούσε και θα τον έδιωχνε από την Αλεξάνδρεια, αν συνέχιζε να αρνείται να δεχτεί στους κόλπους της Εκκλησίας αυτούς που ζητούσαν να προσέλθουν σ' αυτήν. Αλλά ο Αθανάσιος απάντησε ότι «η Εκκλησία του Χριστού δεν μπορεί να έχει τίποτε το κοινό με την αίρεση, η οποία αρνείται τη θεϊκή φύση του Χριστού».

Τότε ο Ευσέβιος κατόρθωσε να πείσει τον αυτοκράτορα να εξορίσει τον Αθανάσιο στη γαλλική πόλη Αύγουστο των Τριβηρών, όπου ο Αθανάσιος έφτασε στις αρχές του χειμώνα του 336. Ήταν όμως τόσο μεγάλη η ηθική υπεροχή του ιεράρχη αυτού, καθώς και η ευλάβεια που ενέπνεε ο ατρόμητος πρόμαχος της Ορθοδοξίας, ώστε η αποδημία του εκείνη έμοιαζε περισσότερο με θρίαμβο παρά με εξορία. Ο Επίσκοπος Τριβηρών τον δέχτηκε σαν φίλο και τον φιλοξένησε. Και ο ίδιος ο μεγαλύτερος γιος του αυτοκράτορα, συνώνυμος του Κωνσταντίνου, που κυβερνούσε τη Γαλλία, επισκέφτηκε με σεβασμό τον εξόριστο επίσκοπο.⁵⁹

Στο μεταξύ στην Ανατολή εξακολουθούσε να επικρατεί φοβερή θρησκευτική αναρχία και ο Κωνσταντίνος, μέσα στην αμηχανία του, κάλεσε στην πρωτεύουσα τον Άρειο για να απολογηθεί. Όμως κατά τραγική ειρωνεία, μόλις βγήκε από τα ανάκτορα ο Άρειος έπεσε νεκρός κάτι που προκάλεσε μεγάλη εντύπωση σε όλη την πόλη. Ο ίδιος ο αυτοκράτορας κλονίστηκε αρκετά από τον θάνατο του Αρείου καθώς προσπαθούσε να εξαλείψει κάθε αφορμή θρησκευτικής φιλονικίας και τώρα την έβλεπε να αναζοπυρώνεται ακόμα περισσότερο. Είχε αγωνιστεί να εξασφαλίσει την Ορθοδοξία αλλά τελικά έφτασε σε ρήξη με τους κυριότερους προμάχους της.⁶⁰

Μετά τον ξαφνικό θάνατο του Αρείου θα περίμενε κανείς πως έπρεπε να σταματήσει η φιλονικία στους κόλπους της Εκκλησίας. Ο αυτοκράτορας δίσταζε ν' ανακαλέσει από την

⁵⁸ Παπαρηγόπουλος, σελ. 296

⁵⁹Ibid.

⁶⁰Ibid.

εξορία τον Αθανάσιο, για να μην δημιουργηθεί ρήξη με τους αντιπάλους του Ιεράρχη στην Αίγυπτο, που ήταν και προσωπικοί του φίλοι, ενώ αυτοί είχαν το φόβο μήπως ο Κωνσταντίνος αλλάξει γνώμη και αποκαταστήσει τον Αθανάσιο, παρακινούμενος και από το γιο του, που τον προστάτευε φανερά.

Γι' αυτό, μόλις πέθανε ο αυτοκράτορας και σύμφωνα με τη θέληση του και ανέλαβε την εξουσία στην Ανατολή ο δευτερότοκος γιος του Κωνσταντίνου, ο Κωνσταντίνος, οι κάτοικοι της Αλεξάνδρειας, αντίθετοι του Αθανασίου, κατόρθωσαν με πολλά τεχνάσματα να επηρεάσουν τον Κωνσταντίνο και να συγκροτήσουν στην Κωνσταντινούπολη σύνοδο από ομόφρονες Αρχιερείς. Σκοπό είχαν να καθιερώσουν νέο Σύμβολο της Πίστεως, το οποίο έλεγε ότι ο Υιός δεν είναι «ομοούσιος τῷ Πατρί» αλλά «ομοιούσιος». Ο όρος αυτός δεν ήταν νέος αλλά τον είχαν προτείνει οι φίλοι του Αρείου στη σύνοδο της Νικαίας ως κατάλληλο, γιατί έτσι δεν διευκρίνιζε την ταυτότητα της ουσίας, αλλά άφηνε να φανεί κάποια ομοιότητα και συγγένεια του Χριστού με το Θεό, που μπορούσε να έχει εφαρμογή και σε κάθε άνθρωπο. Αυτός όμως ο θρίαμβος των Αρειανών δεν κράτησε πολύ, χάρη στην ακλόνητη πίστη των ορθοδόξων προς το Σύμβολο της Πίστεως της Νικαίας και προπαντός χάρη στους αγώνες του μεγάλου ιεράρχη της Αιγύπτου.

Όταν πέθανε ο Μ. Κωνσταντίνος, ο Αθανάσιος ήταν ακόμα εξόριστος στη Γαλατία. Τότε ο ηγεμόνας της, Κωνσταντίνος ο νεότερος, ζήτησε αμέσως και πέτυχε την αποκατάσταση του Αθανασίου στην Αλεξάνδρεια, από τον αυτοκράτορα της Ανατολής, αδελφό του Κωνσταντίνο, ο οποίος δεν είχε ακόμα επηρεαστεί από τους Αρειανούς και έσπευσε να ικανοποιήσει το αίτημα του μεγαλύτερου αδελφού του. Ύστερα από λίγο όμως, ο Κωνσταντίνος θανατώθηκε κι αμέσως οι αντίπαλοι του Αθανασίου αρχιερείς τον καθαίρεσαν κι έδωσαν το θρόνο της Αλεξάνδρειας σε κάποιο Γρηγόριο.

Ο Αθανάσιος αναγκάστηκε να πάρει το δρόμο της εξορίας για δεύτερη φορά. Πήγε στη Δύση, όπου βρήκε ισχυρό προστάτη το νέο βασιλιά Κώνσταντα, ο οποίος ύστερα από λίγα χρόνια κατόρθωσε να πείσει τον αδελφό του Κωνσταντίνο να αποκαταστήσει και πάλι τον Αθανάσιο στον επισκοπικό του θρόνο στην Αλεξάνδρεια. Η είσοδος του Αθανασίου τότε στην Αλεξάνδρεια υπήρξε θριαμβευτική. Τα δεινά του είχαν συγκινήσει αφάνταστα τους κατοίκους της μεγάλης εκείνης πόλης.

Γ. Ο Κωνσταντίνος και ο Δονατισμός

Έξι μήνες μετά την άνοδο του Χριστιανού πλέον Κωνσταντίνου στον αυτοκρατορικό θρόνο, ήρθε στο προσκήνιο ένα μεγάλο πρόβλημα του χριστιανικού κράτους: ποιες θα ήταν από εδώ και πέρα οι σχέσεις μεταξύ της κυβέρνησης και της εκκλησιαστικής ιεραρχίας και μέχρι ποιο σημείο μπορεί η κυβέρνηση να ασκεί εξουσία σε πνευματικά ζητήματα⁶¹.

Αφορμή στάθηκε μια διαμάχη που ξέσπασε στην χριστιανική κοινότητα της Βόρειας Αφρικής, η οποία ανάγκασε τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο να εμπλακεί περισσότερο απ' όσο θα ήθελε στα θρησκευτικά ζητήματα. Το αντικείμενο της διαμάχης αφορούσε τους πιστούς οι οποίοι, κατά τη διάρκεια των διωγμών, είτε παρέδιδαν τα ιερά βιβλία και κείμενα στις αρχές είτε κρύβονταν. Αυτοί άρχισαν να θεωρούνται προδότες. Τότε, ξέσπασε διαμάχη γιατί οι αυστηροί απεκήρυσσαν τις υπεκφυγές αυτές των μετριοπαθών και κατηγορούσαν τους τελευταίους ότι επεδίωκαν να γίνουν μάρτυρες⁶².

Ωστόσο, αν και συμφωνήθηκε ότι τα άτομα αυτά θα έπρεπε να μην αποτελούν πια μέρος του κλήρου, το πρόβλημα που προέκυψε είχε να κάνει με το αν ίσχυαν οι πράξεις που προέκυπταν από τα μυστήρια που τελούσαν. Αν και η επίσημη θέση της ιεραρχίας στην Καρθαγένη ήταν ότι τα μυστήρια ήταν έγκυρα, μια ομάδα ατόμων άρχισε να αντιτίθεται σε αυτό. Αρχηγός αυτής της ομάδας ήταν ο Δονάτος, γι' αυτό και το κίνημά του ονομάστηκε Δονατισμός. Εκείνοι ισχυρίζονταν ότι τα μυστήρια αυτά δεν έπρεπε να θεωρούνται έγκυρα και έπρεπε να τελεστούν από την αρχή.

Οι Δονατιστές αποφάσισαν να απευθυνθούν στον Κωνσταντίνο για να λυθεί αυτή η διαμάχη- η πρακτική αυτή συνηθιζόταν αρκετά συχνά και γινόταν ακόμα και την προ-κωνσταντίνηια εποχή. Ο προσηλυτισμός του Κωνσταντίνου στον Χριστιανισμό, δηλαδή, δεν ήταν η αφορμή για την παρέμβασή του⁶³.

Ο Κωνσταντίνος δεν επιθυμούσε η εκκλησία να διασπαστεί αλλά να μείνει ενιαία και αδιαίρετη. Αρχικά, ο αυτοκράτορας ανέθεσε την υπόθεση σε εκκλησιαστικό δικαστήριο με πρόεδρο τον επίσκοπο Ρώμης Μιλτιάδη, ο οποίος προχώρησε σε σύνοδο. Τελικά, οι Δονατιστές διαμαρτυρήθηκαν για την απόφαση που πάρθηκε γιατί ήταν εναντίον τους και έτσι ο Κωνσταντίνος οργάνωσε ακόμη μια σύνοδο, η οποία, όμως και πάλι δεν δικαίωσε τους Δονατιστές⁶⁴.

⁶¹Τζόουνς, σελ. 115.

⁶²Ibid, σελ. 117.

⁶³Edited by Lenski, κείμενο από H.A Drake, The Impact of Constantine on Christianity, σελ. 117.

⁶⁴Βελιτσιάνος Ιωάννης, διδάκτωρ Θεολογίας Α.Π.Θ [«Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος και η ενότητα της Εκκλησίας»](#).

Όταν και στη δεύτερη σύνοδο, η απόφαση που πάρθηκε στρεφόταν και πάλι κατά των Δονατιστών, ο Κωνσταντίνος έγραψε μια επιστολή στην οποία ισχυριζόταν ότι οι αποφάσεις των Συνόδων έπρεπε να γίνονται δεκτές από όλους «σαν να είναι παρών ο Κύριος». Το πρωτοπόρο είναι ότι με αυτόν τον τρόπο, ο αυτοκράτορας καθιέρωσε τον θεσμό των Συνόδων ενώ τους έδωσε χαρακτήρα κανονικού δικαίου, αφού παράλληλα διοικητικοί υπάλληλοι του κράτους είχαν

αναλάβει την παρακολούθηση της εφαρμογής των αποφάσεων των Συνόδων, όπως αναφέρει ο Βελιτσιάνος.

Επιπλέον, μ' αυτόν τον τρόπο ο Κωνσταντίνος προσπάθησε να πετύχει θρησκευτική συμμόρφωση. Ενδεικτικά, είχε αναφέρει σε επιστολή του το 315 ότι «Θα καταστρέψω όλους όσοι προκαλούν και κάνουν τέτοιας φύσεως πράγματα, με αποτέλεσμα να μην τιμούν τον Θεό μας όπως θα έπρεπε»⁶⁵. Όμως, σκεπτόμενος τελικά τα λάθη του παρελθόντος που οδήγησαν στην αποτυχία του συστήματος κατάλαβε ότι μια τέτοια πολιτική βίας δεν θα βοηθούσε στην ενότητα ούτε της θρησκείας ούτε φυσικά της αυτοκρατορίας. Για να πετύχει μάλιστα την ενότητα στην εκκλησία της Αφρικής, ακύρωσε τις αποφάσεις με τις οποίες καταδίκασε σε εξορία τους Δονατιστές και τους επέτρεψε να επιστρέψουν στις έδρες τους⁶⁶.

Ο Κωνσταντίνος πίστευε ότι η Εκκλησία τώρα θα μπορούσε να αποδείξει ότι μπορεί να συνεργαστεί με τις κρατικές αρχές έτσι ώστε να παγιωθεί η μεταξύ τους ειρήνη, χωρίς προστριβές.

⁶⁵Edited by Lenski, κείμενο από H.A Drake, *The Impact of Constantine on Christianity*, σελ. 120.

⁶⁶Βελιτσιάνος.

Δ. Ο προσηλυτισμός του Κωνσταντίνου

Ξεκινώντας τη μελέτη για την εκκλησιαστική ουσιαστικά πολιτική του θα πρέπει αρχικά να εντοπίσουμε τα αίτια της μεταστροφής του Κωνσταντίνου και την εύνοια του προς τη χριστιανική θρησκεία. Το ζήτημα αυτό απασχόλησε πολλούς ιστορικούς και θεολόγους ωστόσο η απάντηση σε αυτό το ζήτημα εμπεριέχει αρκετές δυσκολίες εξαιτίας κυρίως των διφορούμενων απόψεων και πληροφοριών που δίνουν οι πηγές.

Στο έργο του A. Vasiliev, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, για παράδειγμα, βρίσκει κανείς ένα μεγάλο αριθμό απόψεων, προερχόμενων τόσο από ιστορικούς όσο και από θεολόγους όλων των εποχών για τους λόγους που ο Μέγας Κωνσταντίνος αποφάσισε να στραφεί προς τον Χριστιανισμό. Κάποιες απόψεις μοιάζουν, κάποιες άλλες είναι εντελώς διαφορετικές- το σίγουρο πάντως είναι ότι οι περισσότερες εξ αυτών είναι προσωπικές εκτιμήσεις, ανάλογα με το πώς εξετάζει ο καθένας το θέμα της μεταστροφής του Κωνσταντίνου. Κάποιοι θεωρούν ότι η στροφή του στον χριστιανισμό έγινε με κάποια πολιτική σκοπιμότητα -για να αποκομίσει κάποιο όφελος- ενώ άλλοι δείχνουν να πιστεύουν ότι επρόκειτο όντως για τα πραγματικά πιστεύω του αυτοκράτορα, όπως αναφέρει και ο Κωνσταντίνος Παππός σε μελέτη του⁶⁷.

Ο Κωνσταντίνος, ακολουθώντας την θρησκεία του πατέρα του, ξεκίνησε σαν μονοθεϊστής, λατρεύοντας τον Θεό Ήλιο (Sol invictus στα λατινικά). Μάλιστα, σύμφωνα με πηγές, έχουμε ένα καταγεγραμμένο όραμα που εικάζεται ότι είδε ο ίδιος ο Κωνσταντίνος, στο οποίο είχε μια συνάντηση με τον Απόλλωνα. Χωρίς φυσικά να εξετάζεται η πραγματικότητα ή η φύση του γεγονότος αυτού, αποδεικνύει ότι το 310 δεν είχε ακόμα ασπαστεί τον Χριστιανισμό⁶⁸.

Σύμφωνα με τον Τζόουνς, ο Κωνσταντίνος προσηλυτίστηκε στον Χριστιανισμό το 312. Η πηγή στην οποία βασίζεται αυτή η παραδοχή είναι ένα ακόμη όραμα, που κατέγραψε ο Λακτάντιος και που πιστεύεται ότι έλαβε χώρα στην πιο σημαντική ίσως μάχη του αυτοκράτορα για την κατάληψη της Ρώμης στις 28 Οκτωβρίου του 312⁶⁹. Στο όραμα ο Κωνσταντίνος και στο οποίο χάραξε την λέξη «Χριστός» στις ασπίδες των στρατιωτών του. Χωρίς πάλι να εξετάζεται η αλήθεια ή όχι του οράματος, είναι ίσως η πρώτη καταγεγραμμένη πληροφορία ότι ο Μέγας Κωνσταντίνος από τότε τουλάχιστον ασπάστηκε

⁶⁷Κωνσταντίνος Παππός, [Ο Μέγας Κωνσταντίνος και ο Χριστιανισμός](#), κείμενο που δημοσιεύθηκε στη Στρατιωτική Επιθεώρηση, προσπελάστηκε στις 18.11.2016.

⁶⁸Lenski Noel, *The Cambridge Companion to the Age of Constantine*, University of Colorado, Cambridge University Press, 2007, σελ. 116.

⁶⁹Τζόουνς, σελ. 91.

τον Χριστιανισμό⁷⁰.

Και από τις δύο περιπτώσεις των οραμάτων, αυτό του θεού Απόλλωνα αλλά και αυτό του Χριστού, κατανοούμε ότι ο Κωνσταντίνος, ασχέτως του αν πίστευε και ο ίδιος στα οράματά του, ήθελε να δείξει στους υπηκόους του ότι ο Θεός του έδωσε την άδεια να εξουσιάζει. Η ανάγκη του να το κάνει αυτό στο όνομα του Χριστού δεν μπορούμε να ξέρουμε ακριβώς αν προήλθε από προσωπική πίστη ή από πολιτική σκοπιμότητα. Γεγονός είναι πάντως, ότι η μεγάλη απόσταση που υπήρχε στην προ- κωνσταντίνεια αυτοκρατορία μεταξύ των υπηκόων της και των Χριστιανών δημιουργούσε πολλές διενέξεις μεταξύ τους⁷¹.

⁷⁰Lenski Noel, σελ. 113.

⁷¹Edited by Lenski, κείμενο από H.A Drake, The Impact of Constantine on Christianity, σελ. 113.

Ε. Τα μέτρα που πήρε ο Κωνσταντίνος υπέρ των Χριστιανών

Ωστόσο, η ερώτηση που απασχολεί πολλούς ιστορικούς και όχι μόνο είναι αν τελικά ο προσηλυτισμός του Μεγάλου Κωνσταντίνου ήταν ζήτημα πολιτικής σκοπιμότητας ή θρησκευτικής πεποίθησης. Από τη μία, οι Χριστιανοί ήταν ακόμα μια πολύ μικρή μειονότητα, που ανήκε στις πιο ασήμαντες πολιτικά και κοινωνικά τάξεις με την αριστοκρατία της Ρώμης, τον στρατό, τους αξιωματικούς και τους οπλίτες να ανήκουν κυρίως στην ειδωλολατρία. Γι' αυτό, από πολλούς θεωρείται ότι ο Κωνσταντίνος δεν είχε συμφέρον να γίνει Χριστιανός ή να ευνοήσει τους πιστούς του Χριστού⁷².

Πάντως, μετά τον προσηλυτισμό του, ο Κωνσταντίνος, υπογράφει, εκτός από το Διάταγμα των Μεδιολάνων, στο οποίο θα αναφερθούμε αργότερα, και δύο ακόμα νόμους υπέρ των Χριστιανών:

- Με τη θέσπιση του πρώτου νόμου, αποζημίωνε τους Χριστιανούς που είχαν ζημιωθεί από τους προκατόχους του την περίοδο των διωγμών.
- Με τη θέσπιση του δεύτερου νόμου, ζητούσε την ευλογία του Θεού και την πρόνοιά του για τους Ανατολικούς.

Εκτός αυτού, όμως, ο Κωνσταντίνος φαίνεται ότι λαμβάνει μέτρα υπέρ της Εκκλησίας, αφού ενισχύει την θέση του κλήρου, όχι μόνο υλικά αλλά και ηθικά. Έτσι, οι κληρικοί απαλλάσσονται από τα δημόσια βάρη, δηλαδή τους φόρους, Η πράξη αυτή θεωρείται σημαντική γιατί ουσιαστικά έτσι νομιμοποιεί την Εκκλησία, αφού αυτή η ρύθμιση περί μη καταβολής των φόρων μέχρι τότε ίσχυε για τους ειδωλολάτρες ιερείς. Μ' αυτόν τον έμμεσε τρόπο, ο αυτοκράτορας ουσιαστικά αναγνωρίζει τη νομική υπόσταση της Χριστιανικής Κοινότητας .

Παράλληλα, δίνει το δικαίωμα και την δύναμη στους επισκόπους να επιλύουν ιδιωτικές διαφορές όπως αναφέρει ο Σπύρος Τρωϊάνος σε άρθρο του, πιθανώς γιατί πολλοί είχαν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στην κρίση των Χριστιανών κληρικών παρά στα πολιτειακά όργανα και τους δικαστές⁷³.

Θεσπίζει, επίσης, την Κυριακή ως επίσημη ημέρα αργίας ενώ διώκει κάθε ύποπτη λατρευτική πράξη που θεωρείτο ότι προσέβαλε την δημόσια τάξη και τις μαγικές πρακτικές που ενδεχομένως να έκαναν κακό στο σύνολο, όπως για παράδειγμα οι νυχτερινές θυσίες

⁷²Τζόουνς, σελ. 91.

⁷³Τρωϊάνος Σπύρος, άρθρο στην εφημερίδα Ελευθεροτυπία (23.5.2002), [αναδημοσιευμένο στο oode.info](http://www.oode.info), προσπελάστηκε στις 18.11.2016.

για την πρόβλεψη του μέλλοντος.

Ωστόσο, σε αυτό το σημείο θα πρέπει να θυμίσουμε δύο πράγματα: όπως αναφέρει και ο Τρωϊάνος, ο Κωνσταντίνος, παρά τη μεταστροφή του στον Χριστιανισμό, φρόντιζε να εξασφαλίζει την ελεύθερη άσκηση της θρησκείας των Ρωμαίων, γεγονός που επικυρώνεται με το ότι δεν σταμάτησε ποτέ να είναι ο Ύψιστος Αρχιερέας (Pontifex maximus).

Στην ίδια λογική δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ναι μεν ο Κωνσταντίνος ήταν εκείνος που επέτρεψε στον χριστιανισμό να διαδοθεί τόσο πολύ, όμως και πάλι δεν ήταν εκείνος που τον έκανε επίσημη θρησκεία της αυτοκρατορίας. Μπορεί κατά την περίοδο της αυτοκρατορίας του να έλαβε ίσως τις διαστάσεις της επίσημης θρησκείας, όμως, αυτό ουσιαστικά γίνεται επί αυτοκρατορίας του Μεγάλου Θεοδοσίου πολλά χρόνια και μετά τον θάνατο του Κωνσταντίνου, το 380 .

Όπως και να έχει, οι Χριστιανοί αλλά και οι παγανιστές, είχαν ανάγκη να πιστέψουν σε μια θεότητα που επενέβαινε δυναμικά στη ζωή τους. Σε μια εποχή, λοιπόν, που επικρατεί αυτή η νοοτροπία, το να επικαλείσαι την θεϊκή παρέμβαση αλλά και τη στήριξη των Θεών στις πράξεις σου είναι σύνεση και όχι πολιτική⁷⁴.

Ο Κωνσταντίνος, ωστόσο, πέρα από παραχώρηση δικαιωμάτων στους Χριστιανούς, έκανε και άλλη μια καινοτομία με το να δώσει στους κληρικούς όλα τα δικαιώματα που είχαν οι ειδωλολάτρες ιερείς. Πιο συγκεκριμένα, τους απάλλαξε από τους κρατικούς φόρους και άλλες υποχρεώσεις, που θα τους απασχολούσαν έξω από τα καθήκοντα τους. Ο κάθε άνθρωπος μπορούσε ν' αφιερώσει την περιουσία του στην Εκκλησία. Έτσι, μαζί με τη διακήρυξη της θρησκευτικής ελευθερίας, αναγνωριζόταν και η νομική υπόσταση της χριστιανικής κοινότητας.

Η Εκκλησία απέκτησε επίσης αξιόλογα προνόμια και στον τομέα της δικαιοσύνης. Προς το τέλος ιδίως της βασιλείας του Κωνσταντίνου τα δικαιώματα των Εκκλησιαστικών Δικαστηρίων αυξήθηκαν ακόμα περισσότερο. Έτσι:

- α) *Οι αποφάσεις ενός Επισκόπου έπρεπε να γίνονται δεκτές ως τελικές για ανθρώπους οποιασδήποτε ηλικίας.*
- β) *Οποιαδήποτε περίπτωση, που δεν αφορούσε σε Εκκλησιαστικό Δικαστήριο, μπορούσε να εισαχθεί σ' αυτό, έστω κι αν δεν συμφωνούσε ένας αντίδικος.*
- γ) *Οι αποφάσεις των Εκκλησιαστικών Δικαστηρίων έπρεπε να επικυρωθούν από τα Πολιτικά Δικαστήρια.*⁷⁵

⁷⁴Lenski, σελ. 115.

⁷⁵ Davis R.H , (2011) Ιστορία της Μεσαιωνικής Ευρώπης , Από το Μ. Κωνσταντίνο στον Άγιο Λουδοβίκο. Μτφρ. Χρηστίδη Γ. εκδ. Κριτική, Αθήνα.

Μ' όλα αυτά τα μέτρα η Εκκλησία κατάφερε να αποκτήσει πλούτο , ο οποίος συνεχώς αυξανόταν με τις δωρεές, με τη μορφή παραχώρησης κτήματα χρημάτων, τροφίμων και πολύτιμων αφιερωμάτων. Παράλληλα, οι Χριστιανοί δεν ήταν πια υποχρεωμένοι να συμμετέχουν σε ειδωλολατρικές γιορτές ενώ η χριστιανική διδασκαλία επέδρασε σημαντικά στο μετριασμό των άγριων κι απάνθρωπων ποινών στους εγκληματίες της εποχής.⁷⁶

Ακόμη, ο Κωνσταντίνος φρόντισε για την ανέγερση πολλών χριστιανικών ναών σ' όλα τα μέρη της μεγάλης αυτοκρατορίας. Η βασιλική για παράδειγμα του Αγίου Πέτρου και η βασιλική του Λατερανού στη Ρώμη έγιναν κατά την εποχή της διακυβέρνησής του. Ιδιαίτερα στην Παλαιστίνη, όπου η μητέρα του Αγία Ελένη βρήκε ύστερα από ανασκαφές στο λόφο του Γολγοθά τον Τίμιο Σταυρό, έχτισε πολλές Εκκλησίες: Στην Ιερουσαλήμ, εκεί που είχε ταφεί ο Χριστός, χτίστηκε η Εκκλησία του Παναγίου Τάφου, στο Όρος των Ελαιών η Εκκλησία της Αναλήψεως και στη Βηθλεέμ η Εκκλησία της Γεννήσεως.⁷⁷

Επιπλέον, η Κωνσταντινούπολη και τα περίχωρά της πλουτίστηκαν με αξιόλογες εκκλησίες, κυριότερες από τις οποίες είναι η εκκλησία των Αγίων Αποστόλων και η εκκλησία της Αγίας Ειρήνης. Πιθανολογείται ότι ο Κωνσταντίνος είχε θεμελιώσει και την Αγία Σοφία, που συμπληρώθηκε από το διάδοχο του Κωνσταντίου. Αλλά και σ' άλλα μέρη κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Κωνσταντίνου χτίστηκαν πολλές εκκλησίες, όπως στην Αντιόχεια, στη Νικομήδεια, στη βόρεια Αφρική και αλλού.

Όλες αυτές οι Εκκλησίες, όπως κι άλλες που χτίστηκαν αργότερα στα τρία μεγάλα Χριστιανικά Κέντρα (Ρώμη, Κωνσταντινούπολη και Ιερουσαλήμ) αποτελούν τα σύμβολα του θριάμβου της χριστιανικής πίστης, που σχετικά γρήγορα έγινε η επίσημη θρησκεία του Κράτους (το 339 από τον αυτοκράτορα Μέγα Θεοδόσιο).⁷⁸

Σε κάθε περίπτωση, όμως, η πολιτική του σαφώς και επηρέασε τη νέα του θρησκεία. Ο χριστιανισμός ήταν ουσιαστικά μια θρησκεία που τον εξυπηρετούσε γιατί διαφύλασσε την ενότητα ανάμεσα στις φυλές της αυτοκρατορίας, αλλά και την ειρήνη αφού, με την εξάπλωσή του, οι αντιπαραθέσεις, οι συγκρούσεις και οι διωγμοί ανάμεσα στους χριστιανούς και τους ειδωλολάτρες μειώνονται κατά πολύ και στη συνέχεια ενδεχομένως και να εξαλείφονται.

⁷⁶Davis R.H , (2011) Ιστορία της Μεσαιωνικής Ευρώπης , Από το Μ. Κωνσταντίνο στον Άγιο Λουδοβίκο. Μτφρ. Χρηστίδη Γ. εκδ. Κριτική, Αθήνα .

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸Davis R.H , (2011) Ιστορία της Μεσαιωνικής Ευρώπης , Από το Μ. Κωνσταντίνο στον Άγιο Λουδοβίκο. Μτφρ. Χρηστίδη Γ. εκδ. Κριτική, Αθήνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5- ΤΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΤΩΝ ΜΕΔΙΟΛΑΝΩΝ, Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΝΕΞΙΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

Α. Ιστορικά γεγονότα και παράθεση του κειμένου

Λίγο μετά τη νίκη του Μεγάλου Κωνσταντίνου με τη διαμάχη του με τον Μαξέντιο, ο αυτοκράτορας συναντήθηκε με τον πρώην σύμμαχό του, Λικίνιο στα Μεδιόλανα, το σημερινό Μιλάνο. Σκοπός της συνάντησής τους ήταν να επισφραγίσουν τη συμμαχία τους με το γάμο του Λικίνιου με την αδελφή του Κωνσταντίνου, Κωνσταντία, όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα στην εργασία. Κατά την συνάντησή τους, συμφώνησαν να ακολουθήσουν μια κοινή πολιτική σχετικά με τα θρησκευτικά ζητήματα, που μέχρι τότε δεν είχαν λυθεί και που αποτελούσαν «αγκάθι» για την ρωμαϊκή αυτοκρατορία για αιώνες.

Τότε, συντάχθηκε το λεγόμενο «Διάταγμα των Μεδιολάνων», ένα επίσημο έγγραφο που εγγυόταν την θρησκευτική ελευθερία όλων των πολιτών της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Το κείμενο ουσιαστικά νομιμοποιούσε τον χριστιανισμό και υποσχόταν να ξαναδώσει πίσω στους Χριστιανούς τα περιουσιακά στοιχεία που τους είχαν αφαιρεθεί με τη βία την εποχή του Διοκλητιανού. Το ενδιαφέρον είναι ότι το κείμενο δεν πρόλαβε να πάρει την επίσημη μορφή ενός αυτοκρατορικού διατάγματος, γιατί ο Λικίνιος έπρεπε να φύγει εσπευσμένα για την Ανατολή. Ωστόσο, ποτέ δεν αμφισβητήθηκε και το περιεχόμενό του καταγράφηκε και ίσχυσε κανονικά σε ολόκληρη την αυτοκρατορία.

Ουσιαστικά, επρόκειτο για την αποκήρυξη του εξαναγκασμού, όπως αναφέρει και ο Drake, με σκοπό να υπάρξει θρησκευτική ειρήνη και ενότητα στην αυτοκρατορία.

Το κείμενο, όπως το έστειλε ο Λικίνιος στον έπαρχο της Βιθυνίας, μας το παραδίδει σε μετάφραση στα ελληνικά ο Ευσέβιος Καισαρείας, που στηρίχθηκε στις πηγές του ιστορικού Λακτάντιου. Συγκεκριμένα, στο κείμενο αναφέρονται οι εξής αποφάσεις:

«Εδώ και πολύν καιρό, έχοντας αποφασίσει ότι δεν πρέπει να απορρίπτεται η ελευθερία της θρησκείας και πως πρέπει να δίνεται η δυνατότητα στη βούληση του καθενός να υπηρετεί τα θεία πράγματα σύμφωνα με την προαίρεσή του, παραγγείλαμε στους χριστιανούς να φυλάνε την πίστη της θρησκείας τους... Όταν εγώ, ο Αύγουστος Κωνσταντίνος, κι εγώ, ο Αύγουστος Λικίνιος, με καλούς οiwονούς ήρθαμε στα Μεδιόλανα και συζητήσαμε όλα όσα αφορούν την ωφέλεια του δημοσίου, ανάμεσα στα άλλα μέτρα που κρίναμε ότι θα είναι επωφελή σ' όλους από πολλές απόψεις, αποφασίσαμε κατά πρώτο και κύριο λόγο να διατάζουμε να εξασφαλιστεί η τιμή και ο σεβασμός προς το Θείο, δηλαδή να δώσουμε και στους χριστιανούς και σ' όλους την ελευθερία να ακολουθήσουν όποια θρησκεία θέλουν, έτσι ώστε, όποια κι αν είναι η

θεότητα και η ουράνια δύναμη, να μπορέσει να είναι ευμενής και σε μας τους ίδιους και στους υπηκόους μας... Ήταν λοιπόν φυσικό να θεωρήσουμε καλό να εκδώσουμε αυτή τη διαταγή, για να αφαιρεθούν εντελώς οι όροι που υπήρχαν σε προηγούμενα έγγραφα σχετικά με τους χριστιανούς, όροι οι οποίοι ήταν σκληροί και ξένοι στην πραότητα μας. Τώρα ελεύθερα και απλά μπορεί καθένας από εκείνους που πρεσβεύουν τη θρησκεία των χριστιανών να τη διατηρεί χωρίς καμιά ενόχληση... Έχουμε δώσει στους χριστιανούς ελεύθερη και απεριόριστη εξουσία να επιμελούνται τη θρησκεία τους... Έχει δοθεί η εξουσία αυτή και σε όσους άλλους θέλουν να ακολουθούν τη λατρεία και θρησκεία της αρεσκείας τους, κατά τρόπον ώστε να μπορεί καθένας να προτιμά και να υπηρετεί οποιαδήποτε θρησκεία θέλει. Αυτό γίνεται, για να μη φαίνεται ότι κάποια λατρεία ή θρησκεία μειώνεται στο ελάχιστο από εμάς... Με αυτό το λογισμό... είτε να διαμένει σταθερή καθ' όλο το χρόνο η θεία πρόνοια για εμάς, της οποίας εμπειρία είχαμε σε πολλές περιστάσεις. Για να μπορέσουν να μάθουν όλοι τις διατάξεις της νομοθεσίας αυτής... είναι εύλογο η διαταγή αυτή να δημοσιευτεί παντού... έτσι ώστε να μην ξεφύγει την προσοχή κανενός»

(Ευσεβίου Καισαρείας Εκκλησιαστική Ιστορία X, 5,1-14 -επιλογή).

B. Γιατί το Διάταγμα των Μεδιολάνων ήταν τόσο σημαντικό

*Το Διάταγμα των Μεδιολάνων ονομάστηκε αλλιώς το πρώτο διάταγμα θρησκευτικής ελευθερίας, γιατί ήταν το πρώτο επίσημο κείμενο που έδινε τη δυνατότητα σε όλους τους υπηκόους της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας να ασκήσουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα και πιστεύω ελεύθερα, χωρίς τον φόβο δίωξης.

*Επιπλέον, είναι η πρώτη φορά που η αποκήρυξη της πολιτικής των προηγούμενων αυτοκρατόρων γίνεται τόσο απροκάλυπτα και πλέον οι καθίσταται σαφές ότι πλέον η διαφορετικότητα της κάθε άποψης γίνεται τρόπος άσκησης της αυτοκρατορικής στρατηγικής. Όλα τα μέχρι τότε μέτρα κατά των Χριστιανών θεωρούνται άκυρα.

* Το διάταγμα μιλά για πρώτη φορά γενικά για τα Θεία και για τα Ανώτερα Θεία, χωρίς να τα κατονομάζει συγκεκριμένα και να ξεχωρίζει θρησκείες σε αυτά. Είναι η πρώτη φορά που αυτοκράτορες δείχνουν μια αβεβαιότητα ως προς το θείο, ακριβώς για να εξασφαλίσουν την ανεξιθρησκεία.

* Με το πρωτοποριακό αυτό διάταγμα, καθορίζεται η θρησκευτική πολιτική που αποφάσισε να χαράξει ο Κωνσταντίνος. Παρά το ότι ασπάστηκε ο ίδιος τον Χριστιανισμό, αποφάσισε

να μην στραφεί κατά των υπόλοιπων θρησκειών που επικρατούσαν στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία.

*Ωστόσο, στο διάταγμα γίνεται σαφές ότι η θεία στήριξη είναι σημαντική για την ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Ο Κωνσταντίνος είχε καταλάβει ότι η επιτυχία και η ευημερία της αυτοκρατορίας κρινόταν από την ευτυχία και την ευημερία των υπηκόων της, γι' αυτό και προχώρησε στην έκδοση του διατάγματος.

*Με το «Εδικτον των Μεδιολάνων» δίδονται στους χριστιανούς τα δικαιώματα που μέχρι τότε είχαν οι ειδωλολάτρες και οι οπαδοί των υπόλοιπων θρησκειών. Είναι η πρώτη φορά που οι χριστιανοί δεν απέκτησαν μόνο το δικαίωμα να πιστεύουν ανενόχλητοι στην θρησκεία τους και να ασκούν τη λατρεία που αυτή καθορίζει, αλλά είναι η πρώτη φορά που αυτό γίνεται υπό την προστασία του Κράτους.

*Πλέον, δεν μιλάμε για απλή ανοχή του χριστιανισμού αλλά για επίσημη αναγνώρισή του και τοποθέτησή του ως ισότιμη θρησκεία απέναντι στην επικρατούσα μέχρι τότε θρησκεία της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

*Εκτός από την θρησκευτική ζωή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας που άλλαξε ριζικά, επηρεάστηκε σημαντικά και η κοινωνική ζωή της. Χαρακτηριστικό είναι ότι από τότε ανήλθαν στα ανώτερα αξιώματα του στρατού περισσότεροι χριστιανοί, ενώ δημιουργήθηκαν και θεσμοί όπως τα εκκλησιαστικά δικαστήρια που εκδίκαζαν σχετικές υποθέσεις.

*Το διάταγμα αυτό επηρέασε επιπλέον και την οικονομική ζωή αφού ο χριστιανικός κλήρος άρχισε να αποκτά τις ίδιες φορολογικές ατέλειες με τον υπόλοιπο εθνικό κλήρο.

* Η εκκλησία πλέον υπάρχει ως θεσμός ο οποίος μάλιστα τελεί υπό την προστασία του ίδιου του αυτοκράτορα.

*Αν και πολλοί υποστηρίζουν ότι με το διάταγμα αυτό, ο χριστιανισμός μετατρέπεται σε επίσημη θρησκεία του κράτους και υπερέχει έναντι των υπόλοιπων θρησκειών, η αλήθεια είναι ότι έδινε τα ίδια δικαιώματα σε όλες τις θρησκείες, επομένως δεν μπορούμε να μιλάμε για υπεροχή του χριστιανισμού. Εξάλλου, όπως ήδη αναφέραμε, ο χριστιανισμός μπορεί, λόγω των μέτρων που υιοθέτησε ο Κωνσταντίνος, να εξαπλώθηκε στην αυτοκρατορία, όμως έγινε επίσημη θρησκεία του κράτους σχεδόν 70 χρόνια μετά την υπογραφή του Διατάγματος και επί αυτοκρατορίας του Μεγάλου Θεοδοσίου.

Γ. Οι συνέπειες της εφαρμογής του Διατάγματος των Μεδιολάνων στη μετέπειτα εποχή

Από τη στιγμή που ο Κωνσταντίνος έγινε μονοκράτορας, ο χριστιανισμός άρχισε να διαδίδεται ραγδαία στην Ανατολή και να υποστηρίζεται από ολοένα και περισσότερους πιστούς. Η θρησκευτική ελευθερία, *libertas religionis*, διατηρήθηκε για αρκετό διάστημα, αφού δεν υπήρχαν καθόλου μέτρα εναντίον των ειδωλολατρών. Σύμφωνα με πηγές (και συγκεκριμένα σύμφωνα με τα κείμενα του Ευσέβιου), λίγοι λατρευτικοί χώροι έκλεισαν, ενώ ο Κωνσταντίνος άρχισε σταδιακά να επιδιώκει τον απο-παγανισμό της δημόσιας ζωής. Συγκεκριμένα, απαγόρευσε τις τελετές μαγείας και απομάκρυνε όλα τα αυτοκρατορικά ομοιώματα από τους χώρους των ειδωλολατρών. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό: η θρησκευτική ελευθερία δεν ίσχυε για τους χριστιανούς που ανήκαν σε κάποια αίρεση, όπως οι Δονατιστές και οι Αρείοι ⁷⁹.

Ωστόσο, η ελευθερία των θρησκευτικών «πιστεύω» φαίνεται ότι ανατράπηκε αργότερα από τους γιους του Κωνσταντίνου. Από το 337 έως το 361 διανύουμε μια περίοδο κατά την οποία οι γιοι του υιοθετούν μια σειρά από αντι-παγανιστικούς νόμους και αποφασίζουν να κλείσουν τους χώρους λατρείας των ειδωλολατρών αλλά και να απαγορεύσουν τις θυσίες τους⁸⁰.

Τα μέτρα αυτά θεωρήθηκε ότι λήφθηκαν λόγω της ίδιας της ιδεολογίας του χριστιανισμού και της αποκλειστικότητας που αυτός πρόσβευε. Από τότε η θρησκευτική ελευθερία καταρρίπτεται, ενώ οι εντάσεις μέσα στην εκκλησία άρχισαν και πάλι να αυξάνονται⁸¹.

Ένα μικρό παγανιστικό διάλειμμα φαίνεται ότι γίνεται την τριετία 360-363, οπότε ο αυτοκράτορας Ιουλιανός, ο οποίος είχε ασπαστεί τον παγανισμό, προσπάθησε να πολεμήσει το ολοένα και αυξανόμενο ρεύμα του χριστιανισμού. Αλλά από το 364, τα δύο αδέρφια Βαλεντινιανός και Βάλης βρίσκονται στο τιμόνι της αυτοκρατορίας και πλέον η χριστιανική θρησκεία ξαναπαγώνεται. Ακολουθώντας τα βήματα του Κωνσταντίνου, ο Βαλεντινιανός

⁷⁹Professor Clauss Martin Girarde, University of Saarland, Department of Ancient History, Germany, The Edict of Milan (313-2013), A basis for freedom of religious belief, Conference everlasting value and permanent actuality of the Edict of Milan. Novi Sad, Serbia, May 2nd- 5th 2012, σελ. 84, προσπελάστηκε στις 18.11.2016.

⁸⁰Ibid, σελ. 85.

⁸¹Ibid.

ανακήρυξε και πάλι την θρησκευτική ελευθερία για όλους, αλλά στη νομοθεσία του συμπεριέλαβε νόμους που στρέφονταν κατά των αιρετικών Χριστιανών⁸².

Ωστόσο, η επαναφορά της θρησκευτικής ελευθερίας δεν διαρκεί πολύ ακόμα, αφού με οι αυτοκράτορες Γρατιανός και Μέγας Θεοδόσιος, την καταργούν. Στο διάστημα από το 379 έως το 395, η θρησκευτική ελευθερία πλέον δεν υφίσταται. Το 380 ο χριστιανισμός καθιερώνεται ως επίσημη θρησκεία του βυζαντινού κράτους, το 391 κάθε ειδωλολατρικό τελετουργικό κρίνεται παράνομο ενώ ακόμα και η είσοδος σε ένα χώρο όπου τελούνταν παγανιστικές τελετές, στα ιερά δηλαδή, απαγορευόταν. Από αυτές τις ρυθμίσεις, ωστόσο, η μόνη θρησκεία που δεν επηρεάστηκε ήταν ο Ιουδαϊσμός⁸³.

Δ. Πώς το Διάταγμα των Μεδιολάνων επηρέασε την σύγχρονη εποχή;

Η θρησκευτική ελευθερία επανήλθε κατά την περίοδο του Μεσαίωνα, με κάποιους περιορισμούς. Τον 14ο αιώνα, όμως, η θρησκευτική διαμάχη αρχίζει να ξαναπαίρνει μεγάλες διαστάσεις για ένα τεράστιο χρονικό διάστημα, σχεδόν για 1300 χρόνια. Το τέλος της θρησκευτικής τυποποίησης ξεκίνησε ουσιαστικά τον 18ο αιώνα, με τι καθοδηγούμενο από τον Διαφωτισμό της Γαλλίας το 1789 αλλά και τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου το 1776 στην Αμερική. Η συνέχεια για την εδραίωση της θρησκευτικής ελευθερίας έγινε το 1948 με το άρθρο 18 του Διεθνούς Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και με βάση αυτό, το άρθρο 4 του Θεμελιώδους Νόμου της Γερμανίας το 1949. Το άρθρο 10 της Συνθήκης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι το επόμενο βήμα.

Μ' αυτά τα κείμενα, κατοχυρώνεται στην σύγχρονη εποχή η θρησκευτική ελευθερία, ενώ φαίνεται ότι έχει γίνει σημαντικό έργο ως προς την θρησκευτική απελευθέρωση, τουλάχιστον στις φιλελεύθερες χώρες.

Οι πατέρες του Διαφωτισμού και τα κείμενα των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δεν έχουν ως αφετηρία τους ωστόσο το έργο του Κωνσταντίνου (δηλαδή την υπογραφή και εφαρμογή του Διατάγματος των Μεδιολάνων),

⁸²Professor Clauss Martin Girarde, University of Saarland, Department of Ancient History, Germany, The Edict of Milan (313-2013), A basis for freedom of religious belief, Conference everlasting value and permanent actuality of the Edict of Milan. Novi Sad, Serbia, May 2nd- 5th 2012, σελ. 85, προσπελάστηκε στις 18.11.2016.

⁸³Ibid.

αλλά θέτουν ως σημείο αναφοράς τους μεγάλους φιλοσόφους που ξεχώρισαν κατά τα αρχαιοελληνικά και ρωμαϊκά χρόνια⁸⁴.

Για τον λόγο αυτό, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι υπάρχει μια συνέχεια στο έργο του Κωνσταντίνου, το οποίο ξεκίνησε το 313, μέχρι σήμερα.

Ε. Το Διάταγμα των Μεδιολάνων ήταν τελικά η αφετηρία της θρησκευτικής ελευθερίας;

Το Διάταγμα των Μεδιολάνων μπορεί αν ήταν πρωτοπόρο για την εποχή του και για κάποιους να εντάσσει την θρησκευτική ελευθερία στα δικαιώματα του κάθε ανθρώπου, όμως μία διαπίστωση διαπιστώσεις μάλλον έρχεται σε αντίθεση με αυτό:

- **Παρά το ότι το Διάταγμα διακηρύσσει την θρησκευτική ελευθερία για όλους, στο κείμενό του αναφέρονται ρητά μόνο οι Χριστιανοί.** Ουσιαστικά, εκείνοι ήταν το επίκεντρο του Διατάγματος. Οι παγανιστές και οι Εβραίοι ήδη απολάμβαναν την ελεύθερη άσκηση της θρησκείας τους. Αντίθετα, οι Χριστιανοί άρχισαν να γίνονται μια μεγάλη δύναμη για να καταπιέζει κανείς και, όπως αποδεικνύουν οι αποφάσεις του Κωνσταντίνου, μια σημαντική δύναμη για να την αγνοήσει⁸⁵.

Βέβαια, αυτό δεν μειώνει τη σημασία του Διατάγματος, αφού είναι η πρώτη φορά που ένα τόσο θεμελιώδες δικαίωμα κατοχυρώνεται από το κράτος. Αυτό, όμως, έγινε για το καλό της αυτοκρατορίας ή για την κατοχύρωση του ίδιου του δικαιώματος για τον άνθρωπο⁸⁶. Είναι αυτονόητο, βέβαια, ότι η θρησκεία πολλές φορές συνδέεται με την πολιτική που ακολουθεί το κράτος (κι αυτό δεν είναι μια περίπτωση ξεχωριστή, αφού με το Διάταγμα των Μεδιολάνων επιτυγχάνεται μια σχετική ηρεμία και ειρήνη στην αυτοκρατορία), ωστόσο αυτό δεν πρέπει να αφαιρεί από την αξία του.

Αυτό που επίσης κατοχυρώνεται με το Διάταγμα εμμέσως, είναι η ουδετερότητα που πρέπει να κρατά το κράτος απέναντι σε όλες τις θρησκείες. Μέσω του Διατάγματος, εγγυάται, η ελεύθερη άσκηση και τα «πιστεύω» της θρησκείας, στα οποία εκείνο δεν έχει κανένα λόγο να αναμιχθεί.

⁸⁴ Ibid, σελ. 86.

⁸⁵ Revd. Patrick Roger Schnabel, Institute for Ecclesiastical Law, University of Potsdam, Germany, [The Edict of Milan \(313-2013\), A basis for freedom of religious belief, Conference everlasting value and permanent actuality of the Edict of Milan. Novi Sad, Serbia, May 2nd- 5th 2012](#), σελ. 92, προσπελάστηκε στις 18.11.2016.

⁸⁶ Ibid.

Φυσικά, το Διάταγμα δεν ταυτίζεται με τη θρησκευτική ελευθερία όπως την εννοούμε σήμερα και δεν θα μπορούσε να ταυτίζεται. Ο Κωνσταντίνος στόχευε στη δημιουργία ενός κράτους υπό έναν αυτοκράτορα και την κατάργηση του προηγούμενου συστήματος που περιελάμβανε πολλούς αυτοκράτορες υπεύθυνους για ποικίλα θέματα. Ο Κωνσταντίνος προσπάθησε και κατάφερε να κυριαρχήσει, γνωρίζοντας όμως ότι, για να κυβερνήσει ανενόχλητος, έπρεπε να είναι σίγουρος ότι είχε επαναφέρει την ειρήνη και ότι είχε αφήσει πίσω παλιές θρησκευτικές διενέξεις που μέχρι τότε ταλάνιζαν την αυτοκρατορία και διαιρούσαν στα δύο τους λαούς της⁸⁷.

Σταδιακά, ο πρώτος αυτοκράτορας του Βυζαντίου, μάλιστα, προσπάθησε να ενώσει την Εκκλησία με το κράτος, δίνοντας ίσως στον χριστιανισμό μια πιο επίσημη κατοχύρωση.

Όπως ήδη αναφέραμε, εξάλλου, στην πράξη, η θρησκευτική ελευθερία δεν ίσχυε για όλους: οι χριστιανοί που πίστευαν στις αιρέσεις δεν είχαν τα ίδια δικαιώματα με τις υπόλοιπες διαδεδομένες και αναγνωρισμένες θρησκείες. Όσον αφορά τον Χριστιανισμό, και εκεί ακόμα ο Κωνσταντίνος κάνει έναν διαχωρισμό. Τάσσεται υπέρ της μίας και καθολικής Εκκλησίας και παρέχει προνόμια στον κλήρο και τα μέλη της. Ενδεχομένως, ακόμα και η σκληρή πολιτική του απέναντι στους πιστούς των αιρέσεων να είχε αυτόν τον σκοπό: την ενότητα της εκκλησίας και του χριστιανισμού για να μην υπάρχουν πλέον διενέξεις μεταξύ τους, όμως και πάλι παραβίαζε ένα δικαίωμά τους που σε άλλους αναγνώριζε.

Το Διάταγμα των Μεδιολάνων μπορεί εκ πρώτης όψεως να είναι μια πρώτη προσπάθεια της κατοχύρωσης των “πιστεύω”. Ωστόσο, αν λάβουμε υπόψη μας όλα τα παραπάνω, το Διάταγμα ήταν ένα σημείο-σταθμός στην αυτοκρατορία, αφού στράφηκε καθαρά προς την χριστιανική εκκλησία⁸⁸, και η καθοριστική αρχή της βασιλείας του Μεγάλου Κωνσταντίνου.

Πολλοί ισχυρίζονται ότι δεν ήταν η θρησκευτική ελευθερία και το Διάταγμα των Μεδιολάνων που έπαιξε καθοριστικό ρόλο και χαρακτήρισε την περίοδο της διακυβέρνησης της αυτοκρατορίας από τον Κωνσταντίνο, αλλά ότι έκανε την αρχή για να ενωθεί ο θρόνος με την Εκκλησία αρκετά χρόνια αργότερα, την περίοδο του Μεγάλου Θεοδοσίου⁸⁹.

Κάποιοι ισχυρίζονται ότι μπορεί ο Κωνσταντίνος να απελευθέρωσε την Εκκλησία από τους διωγμούς και να έδωσε το δικαίωμα στον Χριστιανισμό να διαδοθεί ελεύθερα, όμως παράλληλα την κράτησε «δεσμευμένη» στο κράτος.

⁸⁷Ibid, σελ. 93.

⁸⁸Revd. Patrick Roger Schnabel, Institute for Ecclesiastical Law, University of Potsdam, Germany, The Edict of Milan (313-2013), A basis for freedom of religious belief, Conference everlasting value and permanent actuality of the Edict of Milan. Novi Sad, Serbia, May 2nd- 5th 2012., σελ. 94, προσπελάστηκε στις 18.11.2016.

⁸⁹Ibid.

Ωστόσο, το ότι ο Κωνσταντίνος ήθελε την Εκκλησία δέσμια του κράτους έρχεται σε αντίθεση με μια σημαντική του επιθυμία: να διατηρήσει το αξίωμα του «Υπατου Ποντίφικα». Παράλληλα, βέβαια, πήρε τον ρόλο του Επισκόπου της αυτοκρατορίας στην καινούρια θρησκεία, κάτι που δείχνει την διάθεσή του να εμπνεύσει μια καθολική μοναρχία για όλους τους λαούς και πιστούς της αυτοκρατορίας⁹⁰.

Η γενικότερη πολιτική που ακολούθησε ο Κωνσταντίνος δείχνει ότι κατάλαβε ένα πολύ σημαντικό πράγμα: η Δύση πλέον είχε, γι' αυτό και μετέφερε τη νέα πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας στην Ανατολή και συγκεκριμένα στο αρχαίο Βυζάντιο. Κατάλαβε ότι χρειαζόταν έναν δυνατό σύμμαχο δίπλα του, γι' αυτό και θεώρησε απαραίτητο να πάρει με το μέρος του την Καθολική Εκκλησία και να παραγκωνίσει τους αιρετικούς.

Παρόλα αυτά, ο Κωνσταντίνος δεν δεσμεύτηκε μέχρι τέλους με την σχέση του με τον χριστιανισμό. Γνώριζε την αυστηρή ηθική του χριστιανισμού και ήξερε ότι ο μονοθεϊσμός ήταν το κύριο χαρακτηριστικό του, γι' αυτό, αν και φάνηκε οπαδός του, δεν βαφτίστηκε χριστιανός παρά μόνο λίγο πριν πεθάνει ⁹¹.

Σε κάθε περίπτωση, οι αποφάσεις των Μεδιολάνων είναι η πρώτη θεσμική πράξη του ιδρυτή της νέας ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, που ευνοεί άμεσα την εξάπλωση και επικράτηση της χριστιανικής θρησκείας. Όπως αναφέρει και ο Γιώργος Ξενόφος σε σχετικό άρθρο του, αποτελεί την πρώτη οικουμενική διακήρυξη στην παγκόσμια ιστορία που θεμελιώνει αρχικά την ανεξιθρησκεία και στη συνέχεια την θρησκευτική ελευθερία.

Γι' αυτό, άσχετα με τους λόγους που ώθησαν τον Κωνσταντίνο να πάρει την απόφαση της υπογραφής του Διατάγματος, πρόκειται για μια επαναστατική και θαρραλέα κίνηση. Εξάλλου, όποια άποψη και να ασπαστεί κανείς, ήταν το πρώτο κείμενο ιστορικά που αναγνωρίζει την ίδια αξία και ισότιμη μεταχείριση τουλάχιστον στις επικρατέστερες των θρησκειών της αυτοκρατορίας ενώ, όπως ήδη είπαμε, ήταν η θεσμική κατοχύρωση του χριστιανισμού⁹².

⁹⁰Ibid.

⁹¹Revd. Patrick Roger Schnabel, Institute for Ecclesiastical Law, University of Potsdam, Germany, The Edict of Milan (313-2013), A basis for freedom of religious belief, Conference everlasting value and permanent actuality of the Edict of Milan. Novi Sad, Serbia, May 2nd- 5th 2012., σελ. 94, προσπελάστηκε στις 18.11.2016.

⁹²Ξενόφος Γιώργος, [“Ο Μέγας Κωνσταντίνος και το Διάταγμα των Μεδιολάνων”](#), προσπελάστηκε στις 18.11.2016.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Α. Τι είναι ο καισαροπαπισμός

Ο προσδιορισμός των πεδίων δράσης της Εκκλησίας και της Πολιτείας είναι ένα ζήτημα με πολλές και διαφορετικές πλευρές. Το βασικό ερώτημα που συνοψίζει την αρχή του καισαροπαπισμού είναι το εξής: **Τι είναι αυτό που πρέπει να ανήκει στον αυτοκράτορα και τι είναι αυτό που πρέπει να αποδίδεται στον Θεό;**⁹³

Για να ξεχωρίσουμε τα χαρακτηριστικά που διακρίνουν τη λειτουργία της εκκλησιαστικής από την κρατική εξουσία, πρέπει πρώτα να αναφερθούμε στους σκοπούς της κάθε μιάς. Η Πολιτεία έχει σκοπό να βάλει όρια στην συμπεριφορά των ατόμων και να ρυθμίσει τις μεταξύ τους σχέσεις με τρόπο δεσμευτικό⁹⁴.

Η νομιμότητα της δράσης της στηρίζεται στην τήρηση των προϋποθέσεων για την θέσπιση των επιταγών του κράτους, όπως αυτές προσδιορίζονται στα επίσημα κείμενα του κράτους ή το Σύνταγμα.

Αντίθετα, η Εκκλησία, ως πνευματικός φορέας περισσότερο, επιδιώκει τη χορήγηση του πεδίου δράσης στον δημόσιο χώρο και έχει σκοπό να διαμορφώσει το φρόνημα των πιστών και να οριοθετήσει την συμπεριφορά τους για να είναι σύμφωνη με τις επιταγές της θρησκείας⁹⁵. Η επιστήμη έχει διαχωρίσει τα σχήματα σχέσεων ανάμεσα στην πολιτεία και την Εκκλησία, ανάλογα με το βαθμό εξάρτησης της τελευταίας από το κράτος. Αναδεικνύονται, έτσι, δύο διαφορετικές κατηγορίες συστημάτων, τα συστήματα ενότητας και τα συστήματα διακρίσεως.

Στην συγκεκριμένη περίπτωση και για τον σκοπό της εργασίας μας, ενδιαφερόμαστε για την κατηγορία των συστημάτων ενότητας στα οποία ανήκει ο καισαροπαπισμός.

Στο καισαροπαπικό σύστημα, η Εκκλησία υποτάσσεται στην κοσμική εξουσία, δηλαδή το κράτος, τόσο για την ρύθμιση των διοικητικών όσο και των πνευματικών της θεμάτων. Εν μέρει, όπως θεωρείται σε κάποιες περιπτώσεις, ο Θεός μεταβιβάζει στον ηγεμόνα το σύνολο της κοσμικής και πνευματικής εξουσίας⁹⁶.

Η πρώτη εκδοχή του καισαροπαπισμού εμφανίστηκε στην εποχή της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Τότε, ο αυτοκράτορας, εκτός από κυβερνήτης και υπεύθυνος για την

⁹³ Δημητρόπουλος Παναγιώτης, Κράτος και Εκκλησία: Μια δύσκολη σχέση, εκδόσεις Κριτική, Επιστημονική Βιβλιοθήκη, 2001, Αθήνα, σελ. 23.

⁹⁴ Ibid, σελ. 24.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ibid, σελ. 27.

πολιτική εξουσία, θεωρείται υπέρτατη θρησκευτική αρχή, που μπορεί να έχει ακόμα και θεϊκές δυνατότητες, ενώ αποτελεί αντικείμενο λατρείας για τους υπηκόους του⁹⁷.

Αργότερα, κατά την ίδρυση της βυζαντινής πλέον αυτοκρατορίας, εκφάνσεις του καισαροπαπισμού ανιχνεύονται στην Ανατολή. Η Εκκλησία υπάγεται στον έλεγχο του αυτοκράτορα, χωρίς να έχει το δικαίωμα να ασκεί πολιτικές αρμοδιότητες. Αρχικά, θεωρείται ότι στην βυζαντινή αυτοκρατορία, επικράτησε το σύστημα της συναλληλίας⁹⁸, κατά το οποίο η εκκλησιαστική και η κοσμική εξουσία συμπορεύονται ξεχωριστά, η καθεμιά στον χώρο της, ωστόσο μετά επικράτησε (έστω και το πρώιμο) μοντέλο του καισαροπαπισμού.

Τα χαρακτηριστικά του καισαροπαπισμού κατά τη βυζαντινή περίοδο:

α. Η Εκκλησία δίνει το δικαίωμα και τη δυνατότητα στον αυτοκράτορα να μπαίνει στους κόλπους της και να επεμβαίνει στα εσωτερικά της για την αντιμετώπιση των αιρέσεων που ξεπηδούσαν εκείνη την εποχή στην αυτοκρατορία.

β. Οι ενδοεκκλησιαστικές διαμάχες αντιμετωπίζονται πλέον με την παρέμβαση του αυτοκράτορα, με αποτέλεσμα ο ηγεμόνας να μετατρέπεται σε εγγυητής της πίστης.

γ. Ο αυτοκράτορας διαμορφώνει πλέον ενεργά τους συσχετισμούς στο εσωτερικό της. Στην περίπτωση του Βυζαντίου, η Εκκλησία παρείχε την απαιτούμενη πνευματικότητα στην κοσμική εξουσία, η οποία, σύμφωνα με τον Δημητρόπουλο, χρησίμευε ως παράγοντας ανανέωσης της βυζαντινής απολυταρχίας⁹⁹.

δ. Αντίστοιχα, η πολιτική εξουσία παρείχε ένα είδος προστασίας στην θρησκευτική εξουσία, η οποία πολλές φορές κινδύνευε από τις ρήξεις και τις διαμάχες που κατά καιρούς την απειλούσαν.

Αργότερα, στη Δύση πιστεύεται ότι ο καισαροπαπισμός προκλήθηκε ως αντίδραση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας να διευρύνει την επιρροή της.

Με λίγα λόγια, **ο καισαροπαπισμός είναι ο συνδυασμός της πολιτειακής διακυβέρνησης με την πνευματική εξουσία της εκκλησίας**. Ο ηγεμόνας του κάθε συστήματος (βασιλέας, αυτοκράτορας, καίσαρας) δεν παίζει απλά εξέχοντα ρόλο στην διακυβέρνηση της Εκκλησίας, αλλά είναι και η κεφαλή της (πάπας, πατριάρχης ή ακόμα και αρχιεπίσκοπος).

⁹⁷Δημητρόπουλος,σελ. 27.

⁹⁸Ibid.

⁹⁹Ibid, σελ. 28.

B. Πώς αναπτύχθηκε ο καισαροπαπισμός την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου

Ο Κωνσταντίνος, όπως προαναφέρθηκε, προσπάθησε να κάνει την αυτοκρατορική εξουσία απόλυτη και θεοκρατική εξουσία. Την περιέβαλε με όλη τη λάμψη της ενδυμασίας, του διαδήματος και της πορφύρας, με όλη τη μεγαλοπρέπεια της ετικέτας, της αυλής και του παλατιού. Θεωρώντας τον εαυτό του αντιπρόσωπο του Θεού επί της γης, κρίνοντας ότι στην ευφυΐα του αντικατόπτριζε την υπέρτατη ευφυΐα, προσπάθησε σε όλους τους τομείς να τονίσει το ιερό χαρακτήρα του ηγεμόνα, να τον διαχωρίσει από την ανθρωπότητα με τους επίσημους τύπους με τους οποίους τον περιέβαλλε, να κάνει με άλλα λόγια την επίγεια βασιλεία ένα είδος εικόνας της βασιλείας του Θεού.¹⁰⁰

Επίσης για να αυξήσει το γόητρο και τη δύναμη του αυτοκρατορικού θεσμού, θέλησε να είναι η ηγεμονία του μια μοναρχία διοικητική, αυστηρά ιεραρχημένη και προσεκτικά επιβλεπόμενη, όπου όλη η εξουσία θα ήταν συγκεντρωμένη στα χέρια του αυτοκράτορα. Τέλος, υποστηρίζοντας τον Χριστιανισμό και τους πιστούς του και δίνοντας του όλο και περισσότερες απαλλαγές και προνόμια, με το να τον υπερασπίζεται ενάντια στις αιρέσεις και να τον καλύπτει σε όλες τις περιστάσεις με την προστασία του, ο Κωνσταντίνος έδωσε ένα ακόμη χαρακτηριστικό στην αυτοκρατορική εξουσία.

Με το να κάθεται ανάμεσα στους επισκόπους σαν να ήταν ένας από αυτούς, με το να εμφανίζεται ως δικαιοματικός φύλακας του δόγματος και της πειθαρχίας, με το να επεμβαίνει σε όλες τις υποθέσεις της εκκλησίας, νομοθετώντας και δικάζοντας για λογαριασμό της, οργανώνοντας την και διευθύνοντας την, συγκαλώντας συνόδους και προεδρεύοντας σε αυτές, υπαγορεύοντας τις ομολογίες πίστεως, ο Κωνσταντίνος- και μετά από αυτόν όλοι οι διάδοχοι του, ορθόδοξοι και αρειανοί- ρύθμισαν τις σχέσεις του Κράτους και της Εκκλησίας σύμφωνα με την ίδια αρχή.¹⁰¹

Από την άλλη μεριά ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί και ότι ο ανατολικός κλήρος, ένας κλήρος της αυλής με φιλοδοξίες και κοσμικά χαρακτηριστικά αλλά υπάκουος, δεχόταν αδιαμαρτύρητα αυτή την κατάσταση. Όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά του Κωνσταντίνου και ο τρόπος με τον οποίο ήθελε να διοικήσει τη νέα αυτοκρατορία, ήταν σίγουρα εμπνευσμένα από τις μοναρχίες που υπήρχαν στην περιοχή της Ανατολής.

¹⁰⁰Τζόουνς.

¹⁰¹ Ibid.

Τα χαρακτηριστικά που μας οδηγούν λίγο-πολύ σ' αυτό το συμπέρασμα, εκμαιεύονται λίγο-πολύ από τις κινήσεις του ίδιου του Κωνσταντίνου, όσο αφορά την διευθέτηση θεμάτων που κανονικά δεν ανήκαν στις δικές του, αυτοκρατορικές αρμοδιότητες:

α. Ο Κωνσταντίνος, όπως ήδη αναφέραμε, **είχε τον τίτλο του επισκόπου της καινούργιας θρησκείας**, τίτλος που αν μπορεί να μην είχε κάποια πρακτική ουσία ή να απέρρευε κάποια σημαντική αρμοδιότητα από αυτόν, όμως εξέφραζε την θέληση του ίδιου του αυτοκράτορα να είναι η κεφαλή της Εκκλησίας, έστω και τυπικά.

β. Η **επέμβασή του όταν κάποιες αιρέσεις, όπως ο δονατισμός και ο αρειανισμός, φαίνεται πως απειλούσαν την αυτοκρατορία**. Ακόμα και αν γνώμονάς του ήταν η ενότητα της αυτοκρατορίας και όχι η διατήρηση του χριστιανισμού, ο Κωνσταντίνος αναμειγνυόταν ενεργά στην λύση (ή μη) των ζητημάτων που προέκυπταν από τη διαμάχη της κλασικής Εκκλησίας με τις αιρέσεις.

γ. **Συγκαλούσε οικουμενικές συνόδους**, στις οποίες λύνονταν θέματα που απασχολούσαν την Εκκλησία και στις οποίες συμμετείχε και ο ίδιος, ενώ μπορεί να προήδρευε σε κάποιες από αυτές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η οικουμενική σύνοδος της Νίκαιας, που συγκλήθηκε από τον Κωνσταντίνο και που σκοπό είχε να λύσει το θέμα που είχε τεθεί με την αίρεση του Αρείου. Όπως αναφέρει ο Davis¹⁰², οι εκκλησιαστικές σύνοδοι είχαν πάρει ανάμεικτες αποφάσεις όσον αφορά αυτό το θέμα, και κάποιες, όπως η Σύνοδοι της Αλεξάνδρειας και της Αντιόχειας, είχαν καταδικάσει τον αρειανισμό και κάποιες άλλες, όπως της Νικομήδειας και της Καισάρειας, τον είχαν υποστηρίξει. Αυτόματα, δημιουργήθηκε μια πόλωση μεταξύ των περισσότερων Εκκλησιών της Ανατολής.

Παρά το ότι ο πρώτος βυζαντινός αυτοκράτορας δεν είχε βαπτισθεί καν χριστιανός, έπαιξε πρωτεύοντα ρόλο στην σύγκληση και την διαδικασία που ακολουθήθηκε στη Σύνοδο. Βέβαια, φαίνεται ότι έδωσε έναν κοσμικό χαρακτήρα σε μια εκκλησιαστική σύνοδο αφού απευθυνόταν στους επισκόπους της στα λατινικά, που ήταν η επίσημη γλώσσα της αυτοκρατορίας, και όχι στα ελληνικά. Αν και το αποτέλεσμα της συνόδου λίγο μας ενδιαφέρει (κατέληξε να τάσσεται κατά του χριστιανισμού και υπέρ της αντίληψης ότι όποιος δεν αποδεχόταν το επίσημο δόγμα της Εκκλησίας, θα αφοριζόταν), η σύνοδος θεωρείται ότι έληξε θριαμβευτικά. Ο Κωνσταντίνος είχε παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο στην πιο σημαντική οικουμενική σύνοδο της πρώτης Εκκλησίας και αυτό ήταν το μεγαλύτερο επίτευγμά του¹⁰³.

¹⁰²Davis Charles, Ιστορία της Μεσαιωνικής Ευρώπης, σελ. 47.

¹⁰³Davis, σελ. 48.

Η έννοια του καισαροπαπισμού προέρχεται ουσιαστικά από τους ίδιους τους σκοπούς της Εκκλησίας και της Αυτοκρατορίας. Και οι δύο ήθελαν την χριστιανική ενότητα και την εγκαθίδρυση της Βασιλείας του Θεού. Ναι μεν η Εκκλησία πίστευε ότι αυτό θα επιτυγχανόταν κυρίως με θρησκευτικά μέσα, όμως η αυτοκρατορία πίστευε ότι το ιδανικό πλαίσιο λατρείας του Θεού είναι η ενωμένη αυτοκρατορία, όπως τονίζει ο Davis¹⁰⁴.

Το λογικό θα ήταν να διαχωριστούν οι ρόλοι της Εκκλησίας και οι ρόλοι της Αυτοκρατορίας έτσι ώστε να εργάζονται και οι δύο πλευρές για την επίτευξη του ίδιου σκοπού, αλλά με διαφορετικά μέσα. Αν και στην παγανιστική ρωμαϊκή αυτοκρατορία, το κράτος σχεδόν ταυτιζόταν με την θρησκεία, και ο αυτοκράτορας ήταν εν δυνάμει Θεός, στον χριστιανισμό δεν ίσχυε το ίδιο.

Η θρησκεία των χριστιανών λάτρευε ένα Θεό που δεν είχε σχέση με τους ανθρώπους ή με τον αυτοκράτορα και δεν είχε προσωποποιηθεί. Διαχώριζε σαφώς, δηλαδή, το κράτος, στο οποίο οι χριστιανοί δεν είχαν έτσι κι αλλιώς ιδιαίτερη εκτίμηση, από την Εκκλησία. Γι' αυτό, ο Κωνσταντίνος κατάλαβε ότι οι χριστιανοί είχαν την ανάγκη να μεταμορφώσουν το ίδιο το κράτος σε κάτι πολύ πιο μεγάλο, πολύ πιο σπουδαίο με στόχο την βασιλεία του Θεού¹⁰⁵. Εξάλλου, αν μελετήσουμε και την μετέπειτα ιστορία του Μεσαίωνα θα δούμε ότι σε μεγάλο βαθμό γίνεται προσπάθεια της Εκκλησίας να καθαγιάσει το Κράτος και να το κάνει αποδεκτό από τον Θεό. Το αν από αυτή την διαδικασία, η Εκκλησία κέρδισε ή έχασε δύναμη και αρμοδιότητες είναι διαφορετικό.

Στο σημείο αυτό θα προσπαθήσουμε να κάνουμε μια σύγκριση του δεσποτικού αυτού καθεστώτος του Κωνσταντίνου με το σύστημα που υπάρχει στη Μ. Βρετανία, το Βατικανό και το καθεστώς που υπήρχε στην Ελλάδα την περίοδο της κυριαρχίας του Όθωνα.

¹⁰⁴Davis, σελ. 49.

¹⁰⁵Ibid

Γ. Η περίπτωση της Μεγάλης Βρετανίας

Περνώντας στο καθεστώς της βασιλείας της Μ. Βρετανίας θα διαπιστώσουμε ότι πρόκειται για μια ιδιαίτερη περίπτωση. Η σχέση της Μοναρχίας με την Εκκλησία θα μπορούσαμε να πούμε ότι συγγέεται αφού η βασίλισσα είναι τυπικά αρχηγός της Εκκλησίας, αλλά δεν συμμετέχει στις εργασίες της Συνόδου σχετικά με θεολογικά, ποιμαντικά ή άλλα θέματα.

Όσον αφορά την ιστορική αναδρομή, η αγγλική Εκκλησία από το 1534 έχει αποκοπεί από την Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Από τότε, ο βασιλιάς γίνεται ο θρησκευτικός αρχηγός ενώ η αγγλικανική εκκλησία θεωρείται ως η Εκκλησία του Κράτους, διατηρώντας ωστόσο την ανεξαρτησία της. Γι' αυτό, η αγγλική νομοθεσία όπου αναφέρεται στην Εκκλησία εννοεί μόνο την Εκκλησία της Αγγλίας¹⁰⁶. Η Εκκλησία θεωρείται κατά μια έννοια, ως ένα μέρος του Κράτους. Ενδεικτικό παράδειγμα είναι ότι 24 επίσκοποι κατέχουν έδρα στην Βουλή των Λόρδων, οι οποίοι μάλιστα διαχωρίζονται από τους “Κοσμικούς Λόρδους” (Lords Temporal) με την ονομασία “Πνευματικοί Λόρδοι” (Lords Spiritual)¹⁰⁷.

Όπως ήδη αναφέραμε, η Εκκλησία της Αγγλίας είναι η επίσημη Εκκλησία του Κράτους, η θέση της οποίας καθορίζεται από διάφορα νομοθετήματα. Ο βασιλιάς είναι ο αρχηγός και γι' αυτό έχει χρέος να πρεσβεύει τα δόγματά της, ενώ είναι ο μόνος άνθρωπος στην Μεγάλη Βρετανία που δεν μπορεί ν' αλλάξει θρησκεία. Μάλιστα, η σχέση του αυτή με την Εκκλησία επισφραγίζεται στην τελετή στέψης του- εκεί, παρουσία του Αγγλικανού Αρχιεπισκόπου, ο βασιλιάς ορκίζεται να παραμείνει πιστός στο δόγμα και την λατρεία της Εκκλησίας¹⁰⁸ και δεν μπορεί να είναι καθολικός. Μάλιστα, μέχρι και το 2013, ο μονάρχης, με το νομοσχέδιο για την διαδοχή στο θρόνο, δεν μπορούσε ούτε να είναι νυμφευμένος με καθολικό/καθολική. Ένα άλλο στοιχείο που συνδέει την κοσμική με την εκκλησιαστική εξουσία είναι το γεγονός ότι οι εκκλησιαστικοί αξιωματούχοι που βρίσκονται σε υψηλές θέσεις είναι ταυτόχρονα και κρατικοί αξιωματούχοι. Επιπλέον, η Εκκλησία έχει την υποχρέωση να διεξάγει τις επίσημες τελετές του κράτους, όπως είναι η στέψη του βασιλιά, πράγμα που θυμίζει την ένωση της εκκλησιαστικής εξουσίας με την πολιτική¹⁰⁹.

Η ξεχωριστή θέση της Εκκλησίας, ωστόσο, έχει ως αποτέλεσμα και κάποιους περιορισμούς στην αυτονομία της. Έτσι, για οποιαδήποτε μεταβολή στα εσωτερικά της θέματα ή ακόμα και σε ζητήματα που αφορούν το δόγμα της, απαιτείται νομοθετική έγκριση. Επιπλέον, οι

¹⁰⁶Χατζηφώτης Κωνσταντίνος, [“Σχέσεις Εκκλησίας- Πολιτείας στη Μεγάλη Βρετανία και τη Βόρεια Ιρλανδία”](#), προσπελάστηκε στις 17.11.2016.

¹⁰⁷Δημητρόπουλος, σελ. 43.

¹⁰⁸Δημητρόπουλος, σελ. 43.

¹⁰⁹Ibid.

επίσκοποι της Εκκλησίας διορίζονται από το κράτος, μετά από σχετική πρόταση της Εκκλησίας, την οποία όμως η κυβέρνηση δεν είναι υποχρεωμένη να δεχτεί και να εγκρίνει¹¹⁰. Ωστόσο, αυτός ο στενός δεσμός Εκκλησίας-Κράτους δεν επηρεάζει στην ουσία τις υπόλοιπες θρησκευτικές συσσωματώσεις. Μπορεί, σύμφωνα με τον Δημητρόπουλο, οι υπόλοιπες θρησκευτικές ενώσεις να αντιμετωπίζονται κυρίως ως ενώσεις προσώπων χωρίς νομική προσωπικότητα, αλλά έχουν το δικαίωμα να συστήνουν νομικά πρόσωπα που διαχειρίζονται μόνα τους την περιουσία τους. Σε περίπτωση δικαστικών διενέξεων που σχετίζονται με την επίλυση ιδιωτικών διαφορών όσον αφορά τη διάθεση και τη διοίκηση της περιουσίας τους, οι εσωτερικοί κανόνες των ενώσεων λαμβάνονται υπόψη από τα Δικαστήρια, αλλά δεν υπερισχύουν. Οι υπόλοιπες Εκκλησίες θεωρούνται από το κράτος εντελώς ανεξάρτητες, είναι οργανωμένες και αναγνωρίζονται από το Κράτος ως ενώσεις. Παρατηρείται λοιπόν μια σχετική ελευθερία αλλά και ίση μεταχείριση μεταξύ των θρησκευτικών κοινοτήτων. Χαρακτηριστικό είναι ότι το Κράτος δεν ενισχύει κανέναν οικονομικά, ούτε ακόμα και την ίδια την Αγγλικανική Εκκλησία.

Όσον αφορά τις υπόλοιπες θρησκείες, η Εκκλησία της Σκωτίας, η οποία έχει αρκετούς πιστούς, έχει διαχωριστεί από το Βρετανικό κράτος ήδη από το 1921 και δεν έχει κανέναν επίσημο ρόλο. Ένα χρόνο νωρίτερα, η Εκκλησία της Ουαλίας είχε επίσης διαχωριστεί ενώ η Εκκλησία της Ιρλανδίας αποσχίστηκε από τα δεσμά του κράτους πολλά χρόνια νωρίτερα και συγκεκριμένα το 1871.

Ο τίτλος του «Υπατου Κυβερνήτη της Εκκλησίας της Αγγλίας» ξεκινά από τα χρόνια του Ερρίκου του Η'. Εκείνος ήταν ο βασιλιάς που οδήγησε την Αγγλικανική εκκλησία σε διαχωρισμό από την ρωμαιοκαθολική το 1534. Τότε, ο βασιλιάς με τον λεγόμενο Νόμο της Υπεροχής επιβεβαίωσε την υπερέχουσα θέση του και στους κύκλους της Εκκλησίας ενώ απαιτούσε από την αριστοκρατία να ορκίζεται στην υπεροχή του. Στη συνέχεια, η κόρη του βασίλισσα Μαρία Α' θέλησε να αποκαταστήσει την υποταγή της Αγγλικανικής εκκλησίας στον Πάπα και ανακάλεσε τον νόμο περί υπεροχής. Ωστόσο, το 1558, η Ελισάβετ επανέφερε τον Νόμο, μετριάζοντάς τον: οι αριστοκράτες έπρεπε λοιπόν να ορκίζονται στον Υπέρτατο Κυβερνήτη της Εκκλησίας και όχι στην Υπέρτατη Κεφαλή της. Με αυτόν τον τρόπο, κάπως μειώνεται η θεϊκότητα του Νόμου, για την οποία είχε ίσως κατηγορηθεί ο Ερρίκος.

Στην ουσία, ακόμα και σήμερα, ο τίτλος του «Υπέρτατου Κυβερνήτη της Εκκλησίας της Αγγλίας», είναι μάλλον περισσότερο τυπικός. Η εξουσία του μονάρχη όσον αφορά τα

¹¹⁰Δημητρόπουλος, σελ. 44.

θρησκευτικά ζητήματα δεν είναι ουσιαστική ούτε ισχυρή και έχει περισσότερο μια συμβολική ιδιότητα.

Γενικότερα, όπως επισημαίνει ο Χατζηφώτης¹¹¹, αρκετοί Βρετανοί επιθυμούν τον διαχωρισμό του Κράτους από την Εκκλησία και ασκούν έντονη κριτική στη βασιλεία γι' αυτό το θέμα.

Οι εντάσεις που προκαλούνται από τις απόπειρες της εκκλησίας να εμπλακεί στην πολιτική αλλά και η άνιση μεταχείριση των θρησκευτικών κοινοτήτων, όπως πολλοί ισχυρίζονται, έχουν θέσει τους προβληματισμούς σχετικά με το αν θα έπρεπε να υιοθετηθεί ένα σύστημα διαχωρισμού Εκκλησίας και Κράτους¹¹². Όσοι τάσσονται υπέρ του συστήματος που ισχύει μέχρι σήμερα, ισχυρίζονται ότι ο διαχωρισμός μπορεί ακόμα και να βλάψει τις αρχές του έθνους που έχουν εγκαθιδρυθεί με το πέρασμα του χρόνου και να υπονομεύσει τους θεσμούς. Ωστόσο, η έντονη παρουσία της Εκκλησίας στην κρατική ζωή της χώρας φαίνεται ότι δεν έχει επηρεάσει αρνητικά την κατοχύρωση της θρησκευτικής ελευθερίας της χώρας.

Δ. Το καθεστώς του Βατικανού

Το κράτος του Βατικανού αποτελεί μια ιδιαίζουσα περίπτωση. Έχει έκταση μόλις 0,44 τετραγωνικά χιλιόμετρα, έχει μόλις 1000 κατοίκους και πρόκειται ουσιαστικά για ένα κράτος εν κράτει, αφού συνορεύει μόνο με την Ιταλία και βρίσκεται εντός της πρωτεύουσάς της, της Ρώμης. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι είναι ένα σχετικά καινούργιο κράτος, αφού αναγνωρίστηκε επίσημα μόλις τον Φεβρουάριο του 1929 με , όταν ο Πάπας Πίος ΙΑ' υπέγραψε την σχετική συνθήκη του Λατερανού με την κυβέρνηση του Μουσολίνι¹¹¹, ενώ απέσπασε και ένα χρηματικό ποσό για την περαιτέρω ανάπτυξη του κράτους.

Μέσα στα όρια του Βατικανού ζει ο ίδιος ο Πάπας ενώ θεωρείται και η έδρα της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας γι' αυτόν τον λόγο. **Το ιδιαίζον στην περίπτωση του Βατικανού είναι ότι ο Πάπας δεν έχει μόνο θρησκευτική εξουσία αλλά και διοικητική.** Ιστορικά, πιστεύεται ότι υπάρχει από τον 8ο αιώνα, χωρίς ωστόσο να έχει εξακριβωθεί αυτός ο ισχυρισμός.

Το Παπικό ή Ποντιφικό κράτος θεωρείται ως η κοσμική κυριαρχία των Παπών. Αρχικά, ο τίτλος του Πάπα δεν θεωρείτο ως πρωτείο, στη συνέχεια όμως της ιστορίας απέκτησε ιδιαίτερη σημασία. Ο επίσκοπος άρχισε να καταλαμβάνει εξέχουσα θέση ανάμεσα στους υπόλοιπους επισκόπους και να καταλαμβάνει εξουσία. Η δύναμή τους πήγαζε κυρίως από την αντίληψη ότι οι Πάπες ήταν διάδοχοι του Αποστόλου Πέτρου, γι' αυτό θεωρούνταν και σεβάσματα πρόσωπα.

Το πολίτευμα που υπάρχει στο Βατικανό μπορεί να χαρακτηριστεί ως μοναρχικό – ιερατικό, αφού, όπως ήδη αναφέρθηκε, ανώτατος άρχοντας είναι ο πάπας ο οποίος ασκεί διοικητική και εκτελεστική εξουσία. Ωστόσο, το συγκεκριμένο σύστημα διακυβέρνησης δεν είναι το μόνο που χαρίζει στο πολιτικό σύστημα του κρατιδίου το μοναρχικό του αλλά και τον ξεχωριστό του χαρακτήρα.

Για να εκλεγεί ο ποντίφικας, χρειάζονται τα 2/3 του σώματος των καρδινάλιων έτσι ώστε να αναλάβει τα «ελέω Θεού» καθήκοντά του και να παραμείνει στην εξουσία μέχρι τον θάνατό του.

Για να κατανοήσουμε από πού προήλθε η κοσμική εξουσία του Πάπα πρέπει να κάνουμε μια μικρή ιστορική αναδρομή. Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα, οι Πάπες διοικούσαν ένα μέρος της τότε Ιταλικής Χερσονήσου- καθεστώς που άρχισε να αλλάζει με την προσάρτηση των παπικών εδαφών στο καινούργιο βασίλειο της Ιταλίας. Με την ενσωμάτωση της Ρώμης στην Ιταλία το 1870 τα εδάφη στα οποία ασκούσε εξουσία ο Πάπας μειώθηκαν κι άλλο. Ένα χρόνο αργότερα, το 1871, ο Νόμος των Εγγυήσεων αναγνώριζε στον Πάπα την εξουσία του

στην εδαφική περιοχή μόνο του Βατικανού. Ωστόσο, αυτός ο νόμος δεν ικανοποίησε τον τότε Πάπα και εκείνος αποφάσισε να θέσει σε διωγμό τον εαυτό του¹¹⁶.

Το πρόβλημα επιλύθηκε με τις τρεις λατερανές Συνθήκες που υπογράφηκαν το 1929, μία από τις οποίες ήταν και η προαναφερθείσα. Έτσι, ιδρύθηκε το μικροσκοπικό σε έκταση κράτος του Βατικανού και χορηγήθηκε στον ρωμαιοκαθολικισμό μια ξεχωριστή θέση στην Ιταλία.

Ως προς την κοσμική εξουσία του Πάπα, αρχηγός της κυβέρνησης του Βατικανού είναι ο ίδιος ο Ποντίφικας, ωστόσο επικεφαλής της κυβέρνησης είναι ο Γραμματέας του κράτους, ενώ υπάρχει και ο Κυβερνήτης της πόλης του Βατικανού. Στην Αγία Έδρα, που συμπεριλαμβάνεται στο κράτος του Βατικανού, η διακυβέρνηση διαφέρει και αποτελείται ουσιαστικά από την ρωμαϊκή κουρία και από κάποια μέλη του κολλεγίου των καρδινάλιων. Οι επικεφαλής της κυβέρνησης είναι και μέλη της ρωμαϊκής κουρίας.

Ωστόσο, εδώ θα πρέπει να γίνει και ο διαχωρισμός του Βατικανού με την Αγία Έδρα. Η Αγία Έδρα είναι διαφορετική οντότητα από το κράτος της πόλης του Βατικανού, αν και πολλές φορές συγχέεται μ' αυτό. Από το 1929, η Αγία Έδρα, ανάγεται ως δικαιοδοσία της καθολικής Εκκλησίας, ενώ της αναγνωρίζεται και πλήρης νομική προσωπικότητα όπως και σε κάθε άλλο κράτος του κόσμου. Παράλληλα, συνάπτει διπλωματικές σχέσεις με 180 κυρίαρχα κράτη, την Ευρωπαϊκή Ένωση και άλλους διεθνείς οργανισμούς.

Η εξωτερική πολιτική της Αγίας Έδρας είναι υψίστης σημασίας και είναι λογικό αν αναλογιστεί κανείς ότι η καθολική εκκλησία στους κόλπους της έχει πάνω από 1 δισεκατομμύριο μέλη σε όλο τον κόσμο.

Επικεφαλής της δραστηριότητας της εξωτερικής πολιτικής είναι ένας αρχιεπίσκοπος, γραμματέας του κράτους του Βατικανού, που θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχει χρέη Υπουργού Εξωτερικών της Αγίας Έδρας, ο Καρδινάλιος Γραμματέας του Κράτους (ο αντίστοιχος πρωθυπουργός της Αγίας Έδρας), αλλά και ο ίδιος ο Πάπας. Ειδικά ο Πάπας έχει αναλάβει ουσιαστικά τη διπλωματία της Αγίας Έδρας μέσω των ταξιδιών που κάνει ανά τον κόσμο¹¹¹.

Έτσι, από τα παραπάνω παρατηρούμε ότι στην ιδιάζουσα περίπτωση του Βατικανού ενισχύεται ο καισαροπαπισμός αφού ο Πάπας διαθέτει ταυτόχρονα κοσμική και εκκλησιαστική εξουσία, χωρίς να μένει στον τύπο και την συμβολική τους ιδιότητα, όπως στην περίπτωση της Βρετανίας. Είναι αυτονόητο, όμως, ότι πρόκειται για διαφορετική περίπτωση αφού, να μεν είναι ένα αναγνωρισμένο κράτος, αλλά εξαρχής ιδρύθηκε έχοντας

¹¹¹ Παπαδόπουλος, προσπελάστηκε στις 17.11.2016.

έναν καθαρά θρησκευτικό χαρακτήρα. Δεν πρόκειται δηλαδή για ένα κράτος όπως όλα τα υπόλοιπα. Χαρακτηριστικό του γνώρισμα είναι ότι αντιπροσωπεύει την κεφαλή της Καθολικής Εκκλησίας, επομένως είναι και λογικό ο Πάπας να κατέχει, εκτός από την κλασική εκκλησιαστική εξουσία, αρμοδιότητες που κανονικά θα ανήκαν στον αντίστοιχο Πρωθυπουργό ενός άλλου κράτους.

Ε. Η εκκλησιαστική εξουσία την περίοδο του Όθωνα: Η περίπτωση της Ελλάδας

Η περίοδος της βασιλείας του Όθωνα μπορεί να ταυτιστεί με τη θεσμική, την πνευματική και την ιδεολογική θεμελίωση του ελληνικού κράτους. Ο απολυταρχισμός και ο συγκεντρωτισμός του Όθωνα στιγματίσαν αρνητικά τον τρόπο διακυβέρνησής του. Η αποτυχία της Μεγάλης Ιδέας και η σύγκρουση με τη βρετανική πολιτική στην Ανατολή προκάλεσαν ανεπανόρθωτους τριγμούς στον θρόνο του και τελικά δημιούργησαν και το κλίμα για την πτώση του.

Η περίοδος του Όθωνα ξεκινά ουσιαστικά τον Απρίλιο του 1833 με την εγκαθίδρυση της Αντιβασιλείας. Το έργο της Αντιβασιλείας ήταν θεμελιακό για την οργάνωση και τη συγκρότηση ενός σύγχρονου, ευρωπαϊκού τύπου, αστικού κράτους. Οι προηγούμενες προσπάθειες του Καποδίστρια είχαν μείνει ανολοκλήρωτες και το έργο του εν μέρει κατέρρευσε μετά τη δολοφονία του.

Με την άφιξη του Όθωνα, οι εκκλησιαστικές επαρχίες βρίσκονταν σε κακή κατάσταση. Μοναχοί, επίσκοποι και πρόσφυγες από την πρώην οθωμανική αυτοκρατορία πλέον δεν είχαν καθόλου πόρους και ήταν οικονομικά εξαθλιωμένοι. Ο κλήρος, όμως, αυτή την εποχή δεν είχε την κατάλληλη παιδεία και ο μοναχισμός βρισκόταν σε παρακμή. Τότε, ο «Γραμματέας της Επικρατείας επί των Εκκλησιαστικών», πρότεινε άμεση συνεννόηση με το Οικουμενικό Πατριαρχείο για την οργάνωση της ελληνικής εκκλησίας ως αυτοκέφαλης. Σε αυτή την λογική κινείται και ο υπεύθυνος της Αντιβασιλείας για τα ζητήματα της Εκκλησίας, Μάουερ, ο οποίος προώθησε την υπαγωγή της ελλαδικής εκκλησίας στο κράτος¹¹².

Γενικότερα, τότε άρχισε να επικρατεί η αντίληψη ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο θα επενέβαινε στα εσωτερικά της χώρας, αν η Ελλάδα συνέχιζε να υπάγεται σε αυτό. Επιπλέον, θεωρήθηκε από πολλούς ότι η ανάμιξη του Πατριαρχείου στα εσωτερικά ζητήματα της Ελλάδας θα σήμαινε και την ανάμιξη του ρωσικού παράγοντα στα πολιτικά πράγματα της χώρας¹¹³.

Έτσι, μετά από βασιλική διαταγή συγκεντρώθηκαν στο Ναύπλιο, οι αρχιερείς της επικράτειας και τελικά συμφώνησαν στην ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Εκκλησίας. Το σχέδιο έλαβε τη μορφή βασιλικού διατάγματος- ήταν ουσιαστικά ο πρώτος Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας της Ελλάδας, που έφτιαξε σχεδόν εξαρχής ένα συγκεκριμένο

¹¹² Δημητρόπουλος, σελ. 56.

¹¹³ Ibid, σελ. 58.

θεσμικό πλαίσιο που για πολλά χρόνια διαμόρφωσε την θέση της εκκλησίας στην ελληνική πραγματικότητα.

Συγκεκριμένα, ο Καταστατικός Χάρτης επικύρωνε την αποκοπή της Εκκλησίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και καθιστούσε σαφές ότι¹¹⁴:

α. Διοικητικός αρχηγός της εκκλησιαστικής εξουσίας ήταν ο βασιλιάς. Την εκκλησιαστική εξουσία στην πράξη, ωστόσο, ασκούσε μια πενταμελής σύνοδος που ήταν υπό την κυριαρχία του Όθωνα.

β. Τα μέλη της Συνόδου διορίζονταν από την Κυβέρνηση.

γ. Στις συνεδριάσεις της Συνόδου ήταν υποχρεωτική η παρουσία του βασιλικού επιτρόπου, καθώς διαφορετικά δεν μπορούσαν να παρθούν οι συνοδικές αποφάσεις για την εκτέλεση των οποίων η κυβερνητική έγκριση ήταν αναγκαία.

δ. Οι αρχές της εκκλησίας μπορούσαν να αλληλογραφούν με τρίτους μόνο μετά από μεσολάβηση του Υπουργείου Επικρατείας για να ελέγχεται η επικοινωνία με παράγοντες του εξωτερικού, που ενδεχομένως να ήταν αντίθετοι με την πολιτική της κυβέρνησης.

Πλέον, από το 1833 η Εκκλησία θα είχε μόνο δογματική και πνευματική εξάρτηση από το Πατριαρχείο.

Γενικά, κατά την περίοδο του Όθωνα, παρατηρείται μια υποταγή της Εκκλησίας στο κράτος, που αποδεικνύεται και από άλλες ρυθμίσεις που ελήφθησαν μέσω βασιλικών διαταγμάτων. Κάποιες εξ αυτών ήταν η μείωση του αριθμού των μοναστηριών, η διάλυση των περισσότερων γυναικείων μοναστηριών, η απαλλοτρίωση της εκκλησιαστικής περιουσίας αλλά και η απαγόρευση δωρεάς ακινήτων προς την Εκκλησία.

Με τον Καταστατικό αυτό Χάρτη, η Εκκλησία της Ελλάδας κατέστη αυτοκέφαλη και ανεξάρτητη από κάθε άλλη εξουσία «φυλαττομένης απαραχαράκτου της δογματικής ενότητας κατά τα παρά πασών Ορθοδόξων Ανατολικών Εκκλησιών ανέκαθεν πρεσβευόμενα». Ωστόσο, αρχικά η ανεξαρτησία της δεν επήλθε με την συναίνεση του Πατριαρχείου, γεγονός που προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις. Το 1849 έγιναν προσπάθειες να αποκατασταθούν οι σχέσεις με την μητέρα Εκκλησία και ένα χρόνο αργότερα, το 1850, η Εκκλησία της Ελλάδος, μετά από διαπραγματεύσεις με το Πατριαρχείο, κηρύσσεται αυτοκέφαλη και ανεξάρτητη, με κάποιες αναφορές στον τρόπο διοίκησής της.

Όπως επισημαίνει ο Δημητρόπουλος, με την ανακήρυξη του Αυτοκέφαλου και την υπαγωγή της Εκκλησίας στο κράτος, η αντιβασιλεία κατάφερε να εγκαθιδρύσει τον κρατικό έλεγχο

¹¹⁴Δημητρόπουλος, σελ. 59.

στα θέματα της Εκκλησίας και να μειώσει την επιρροή και τη δύναμη που είχε αποκτήσει μέχρι τότε ο κλήρος¹¹⁵.

Η Αντιβασιλεία κατάφερε μ' αυτόν τον τρόπο να φέρει κάποιες φιλελεύθερες ιδέες όσον αφορά την Εκκλησία και το κράτος. Αυτό που πέτυχε ήταν κάτι που εκ πρώτης όψης φαίνεται παράδοξο: όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Δημητρόπουλος, κατάφερε να αποσυνδέσει την πολιτική εξουσία από τη θρησκεία αλλά ταυτόχρονα να προσδέσει την Εκκλησία στο Κράτος.

Από το 1833, ο μηχανισμός της Εκκλησίας δεν ήταν πια ένας ανεξάρτητος φορέας αυτόνομης εξουσίας, αλλά περισσότερο εξελίχθηκε σε έναν ιδεολογικό μηχανισμό του κράτους. Το εκκλησιαστικό ζήτημα ήταν ουσιαστικά η πρώτη αφορμή για να αρχίσει να γίνεται συζήτηση για τα όρια ή όχι της εκκλησίας και των θεσμών.

Όσον αφορά την θέση του Όθωνα ως αρχηγού της Ελληνικής Εκκλησίας, πρόκειται μάλλον περισσότερο για έναν τυπικό θεσμό, που σκοπό είχε να κάνει από τη μία σαφή τον διαχωρισμό της Εκκλησίας από το Πατριαρχείο και ταυτόχρονα να ενώσει την Εκκλησία με το κράτος. Έτσι, έστω και τυπικά, έχουμε ο Βασιλιάς της Ελλάδας είναι και αρχηγός της Εκκλησίας.

Στην ουσία μπορεί να μην είχε ή να μην ανελάμβανε τις ίδιες αρμοδιότητες με τους προηγούμενους επικεφαλής της Εκκλησίας, ωστόσο μάλλον αυτός ήταν και ο στόχος των μελών της Αντιβασιλείας: να καταστήσουν σαφές, τόσο στα μέλη της Εκκλησίας όσο και στον λαό, ότι πλέον το κράτος και η Εκκλησία ήταν ένα, ήταν ενωμένα. Πρόκειται δηλαδή καθαρά για μια συμβολική και όχι ουσιαστική ιδιότητα.

Εξάλλου, ο 17χρονος τότε Όθωνας δεν έπαιρνε ενεργά μέρος στην λήψη αποφάσεων, πόσο μάλλον για θέματα που και ο ίδιος δεν γνώριζε. Ειδικά στην περίπτωση αυτή, που τέθηκε αρχηγός της Ελληνικής Εκκλησίας, το παράδοξο ήταν πώς μπορούσε η κεφαλή της ελληνικής ορθόδοξης εκκλησίας να είναι ένας καθολικός στην πίστη άνδρας.

Όπως είπαμε, το 1833 η Εκκλησία της Ελλάδος κηρύχθηκε μονομερώς αυτοκέφαλη, χωρίς την έγκριση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, διοικούμενη από δική της Ιερά Σύνοδο αρχιερέων. Το διάταγμα του αυτοκεφάλου (23 Ιουλίου 1833) όριζε κεφαλή της Εκκλησίας της Ελλάδος τον βασιλιά, ενώ την Ιεραρχία αποτελούσαν πέντε, διορισμένοι από αυτόν, επίσκοποι¹¹⁶. Στις συνεδριάσεις της Ιεράς Συνόδου, της οποίας η αυτονομία περιοριζόταν σε δογματικά και λειτουργικά ζητήματα, ήταν

¹¹⁵ Δημητρόπουλος, σελ. 61.

¹¹⁶ Πλουμίδης Σπύρος,, Όθων Βασιλεύς της Ελλάδας, μια αποτίμηση, προσπελάστηκε στις 25.11.2016

παρόντες ο γραμματέας και ο βασιλικός επίτροπος. Γραμματέας διατέλεσε ο αρχιμανδρίτης Θεόκλητος Φαρμακίδης και επίτροπος ο Υπουργός Δικαιοσύνης Κωνσταντίνος Σχινάς.

Η απόσχιση της ελλαδικής Εκκλησίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο αντανakλούσε τα δόγματα της νεωτερικότητας: τον υποβιβασμό των παραδοσιακών κοινωνικών θεσμών και την υπαγωγή τους υπό τον άμεσο έλεγχο της συγκεντρωτικής κρατικής (κοσμικής) εξουσίας. Η ουσία του νεωτερικού καισαροπαπισμού φαινόταν από τη διαίρεση της ελληνικής επικρατείας σε δέκα επισκοπές, των οποίων τα όρια συνέπιπταν με αυτά των νομών.¹¹⁷

¹¹⁷Πλουμίδης Σπύρος,, Όθων Βασιλεύς της Ελλάδας, μια αποτίμηση, προσπελάστηκε στις 25.11.2016

Συμπεράσματα

Στην παρούσα μελέτη είδαμε αναλυτικά την πολιτική που ακολούθησε ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος και ειδικότερα πάνω στα εκκλησιαστικά ζητήματα με κύριο χαρακτηριστικό την αναγνώριση του χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας του Κράτους και την ελευθερία ως προς τη θρησκευτική πίστη των πολιτών. Ο ίδιος βέβαια με την πολιτική του κατάφερε να συγκεντρώσει στο πρόσωπο του πολιτική και θρησκευτική εξουσία και να θεωρείται ως απόλυτος μονάρχης της αυτοκρατορίας παίρνοντας σημαντικές αποφάσεις στην πορεία της διακυβέρνησης του γύρω από ζητήματα που αφορούσαν τη χριστιανική θρησκεία όπως αρχικά το Διάταγμα των Μεδιολάνων και έπειτα τη σύγκλιση της Οικουμενικής Συνόδου στη Νίκαια με την οποία αντιμετωπίστηκε η αίρεση του Αρειανισμού.

Αν και έχουν περάσει αρκετοί αιώνες από την εποχή του Μ. Κωνσταντίνου, υπάρχουν ακόμη κατάλοιπα καισαροπαπισμού σε ορισμένες χώρες όπως διαπιστώθηκε από την αναφορά μας στην περίπτωση του Βατικανού, την περίοδο της Βασιλείας του Όθωνα στην Ελλάδα και το καθεστώς της Μ. Βρετανίας. Αν και μέσα από τις αναλύσεις μας βρέθηκαν κάποια τυπικά, κοινά στοιχεία μεταξύ αυτών των περιπτώσεων, η περίπτωση της Μ. Βρετανίας διαφέρει σημαντικά. Ενώ στις άλλες περιπτώσεις υπήρχε συγκεντρωτική εξουσία σε ένα πρόσωπο, στην περίπτωση της Μ. Βρετανίας φαίνεται ότι αυτή η εξουσία και οι τίτλοι του βασιλιά είναι καθαρά τυπικοί καθώς δεν ασκεί καμία θρησκευτική εξουσία στην αγγλικανική εξουσία. Με άλλα λόγια, δεν υπάρχει θρησκευτικό κράτος σε αυτή την περίπτωση σε αντίθεση μάλιστα τόσο με την περίπτωση του Μ. Κωνσταντίνου όσο και με τα νεότερα παραδείγματα, δηλαδή του Βατικανού με τον Πάπα και του Όθωνα στην Ελλάδα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

1. Βασιλείου Γεώργιος, [Το Βυζάντιο και ο πρώτος αυτοκράτορας, ο Μέγας Κωνσταντίνος](#), Στρατιωτική επιθεώρηση, Μάιος-Ιούνιος 2010.
2. Βασίλειος Α., (1954) *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας 324-1453 (επίτομο)*, εκδ. Τσαγκάρη, Αθήνα.
3. Γλύκατζη- Αρβελέρ Ελένη, «Γιατί το Βυζάντιο;», εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2009.
4. Δημητρόπουλος Παναγιώτης, Κράτος και Εκκλησία: Μια δύσκολη σχέση, εκδόσεις Κριτική, Επιστημονική Βιβλιοθήκη, 2001, Αθήνα.
5. Κυρτάτας Ι. Δημήτρης, Επίκρισις, Η κοινωνική δομή των χριστιανικών κοινοτήτων από τον πρώτο έως τον τρίτο αιώνα, βιβλιοπωλείον της Εστίας, Ι. Δ. Κολλάρου και ΣΙΑΣ Α.Ε., Ιανουάριος 1992.
6. Παπαρηγόπουλος Κ., Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, εκδ. National Geographic, τόμος 8.
7. Παππάς Τάσος, Ο Ορθόδοξος Καισαροπαπισμός, εκδ. Κάκτος, 2001.
8. Τζόουνς Α.Μ., Ο Κωνσταντίνος και ο Εκχριστιανισμός της Ευρώπης, μτφ. Αλεξάνδρου Κοτζιά, εκδόσεις Γαλαξία, 1962.
9. Ντέιβις Ρ. Χ. Κ., Η Ιστορία της Μεσαιωνικής Ευρώπης από τον Μέγα Κωνσταντίνο στον Άγιο Λουδοβίκο, μτφ. Χρηστίδης Γεώργιος, εκδ. Κριτική, επιστημονική βιβλιοθήκη, 2011.
10. Νταγκρόν Γκίλμπερτ, Η Γέννηση μιας πρωτεύουσας, Η Κωνσταντινούπολη και οι θεσμοί της 330-451, μτφ. Λουκάκη Μαρίνα, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2000, Αθήνα.
11. Ντίελ Τσαρλς, Ιστορία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, μτφ. Ελευθερία, 2011.

Ξένη

1. Alberigo G. et J.P. Jossua, *La Réception de Vatican II*, Cogitatio fidei, Les editions du Cerf, 1985.
2. Baslez Marie-Françoise, *Le tournant constantinien: au défi de la tolérance*, Autour de la Vie de Constantin, d'Eusèbe de Césarée et de l' "Edit De Milan".

3. Lenski Noel, The Cambridge Companion to the Age of Constantine, University of Colorado, Cambridge University Press, 2007.

4. Odahl Charles Matson, Constantine and the Christian Empire, Routledge, London and New York.

1. 2. Mathews J.F, MacGillivray Donald Nicol, Constantine I Roman Emperor

Χρήσιμα άρθρα στο Διαδίκτυο

Ελληνικά

1. Αγουρίδη Σ. (2001) Καισαροπαπισμός κατ'εξοχήν Ανατολικός, Καθημερινή στο <http://www.kathimerini.gr/95329/article/epikairothta/ellada/kaisaropapismos-kat-e3oxhn-anatolikos>.

2. Βελιτσιάνος Ιωάννης, διδάκτωρ Θεολογίας Α.Π.Θ [«Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος και η ενότητα της Εκκλησίας»](#),

3. [Γλαβίνας Απόστολος](#), καθ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, [«Οι διωγμοί κατά της Εκκλησίας κατά την Προκωνσταντίνεια εποχή»](#)

4. [Ζάχος Γεώργιος](#), «Γαλληνός», Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, 2011.

5. [Καμάρα Αφροδίτη](#), «Διατάγματα της Νικομηδείας και Διωγμοί των Χριστιανών», Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, 2002.

6. Παπαδόπουλος Πολυδεύκης, [Βατικανό: Ιστορία, κρατική υπόσταση, Αγία Έδρα, διπλωματία](#), άρθρο δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα της ert.gr

7. Παππάς Κωνσταντίνος, [Ο Μέγας Κωνσταντίνος και ο Χριστιανισμός](#), κείμενο που δημοσιεύθηκε στη Στρατιωτική Επιθεώρηση.

8. Πλουμίδης Σπύρος, Όθων, Βασιλεύς της Ελλάδας: Μια αποτίμηση.

9. Τρωϊάνος Σπύρος, άρθρο στην εφημερίδα Ελευθεροτυπία (23.5.2002), [αναδημοσιευμένο στο oode.info](#).

10. Ξενόφως Γιώργος, [“Ο Μέγας Κωνσταντίνος και το Διάταγμα των Μεδιολάνων”](#), προσπελάστηκε στις 18.11.2016.

11. Χατζηφώτης Κωνσταντίνος, [“Σχέσεις Εκκλησίας- Πολιτείας στη Μεγάλη Βρετανία και τη Βόρεια Ιρλανδία”](#), άρθρο στο regue.eu.

Πρακτικά Συνεδρίων

1. The Edict of Milan (313-2013), A basis for freedom of religious belief, Conference everlasting value and permanent actuality of the Edict of Milan. Novi Sad, Serbia, May 2nd-5th 2012.

Χρήσιμες ιστοσελίδες

1. saintconstantinecathedral.org.
2. san.simera.gr
3. ime.gr
4. byzantine-history.blogspot.gr
5. ideotopos.gr

